

VRANSKO OBIČAJNO PRAVO

STJEPAN ANTOLJAK

1.

Još 15. XII 1956. I. Grgić je upozorio da je »mletačka uprava 1454. dala zapisati u jedan kodeks vransko običajno pravo (B. Poparić, »Pisma Ivana Lučića Trogirana«, *Starine*, XXXII, str. 38), što vjerojatno ne bi uradila, da je u zadarskom statutarnom pravu (pisanom i nepisanom) imala odnosna pravila«. ¹ Međutim ta njegova bilješka ostala je nezapažena sve dok 1960. nije, pišući o buntovnom pokretu dalmatinskih težaka 1736—1740, u maloj i gotovo neprimjetnoj bilješci ubacio da postoji neobjavljeni *Vranski kmetski zakonik* (Consuetudini di Urana) iz 1454, i čak je citirao iz njega čl. 10.²

Tek se tada, prema vlastitoj izjavi, zainteresirao za taj zakonik sovjetski historičar Maren M. Freidenberg. On je bio uvjeren da »taj novi spomenik seoskih običaja hrvatskog srednjovjekovlja ... pruža mnogo mogućnosti za upoznavanje života seljaka potkraj srednjega vijeka«. Stoga se je obratio, malo prekasno, u Zadar, gdje je već 21. XI 1961. umro I. Grgić, na tamošnji Historijski arhiv i druge prijatelje da se »pronađe rukopis koji je Grgić vidio i spomenuo, ali nije naveo nikakvih podataka gdje se nalazi«. No sve je bilo bez uspjeha. Jedino je nađen »Grgićev prijepis na stroju koji je njegova udovica Ksenija Grgić rado ustupila radi izrade kserokopija Freidenbergu putem njegovih zadarskih znanaca«.

Kada je Freidenberg vidio ovakav prijepis, on je bio uočio da na toj »pristupačnoj kopiji nema arhivske oznake«, a traženja za originalom »Vranskog zakonika« su »ostala bez rezultata«.

Taj isti sovjetski naučni radnik zaključio je da »mi također ne znamo iz kojeg je vremena rukopis, koji je dr Grgić imao pred sobom«, te je smatrao mogućim »da to i nije dokumenat iz XV st.,

¹ I. Grgić, »Dr Ivan Beuc: Statut zadarske komune iz 1305. godine«, *Zadarska revija* V/1956, br. 4, str. 298.

² I. Grgić, »Buntovni pokret dalmatinskih težaka 1736/1740. godine«, *Radovi Instituta JAZU u Zadru*, 6—7, Zagreb, 1960, str. 559, bilj. 23.

nego prijepis iz kasnijeg vremena«. Unatoč tomu izrazio je nadu »da će buduća traženja donijeti uspjeh i u ovom obliku«, a dotle je sebi dozvolio pravo da pusti »u znanstvenu javnost ovaj prijepis«. Ujedno je obrazložio iz kojih to razloga čini, iako ne raspolaže »s izvornim arhivskim tekstom«.

Jedan od glavnih razloga je »naučna savjesnost« I. Grgića »kao arheografa«. On nadalje drži da je »manje osnovano odbaciti prijepis koji je načinjen u naše vrijeme i to od strane jednog poznatog specijalista« i »čak da u prijepisu I. Grgića i ima djelomičnih pogrešaka, teško je pretpostaviti da bi ove mogle bitno izmijeniti smisao teksta, i konačno, kada bude pronađen original«, jer on ne gubi nadu u to, »bit će mogućnosti, u slučaju neophodne potrebe, objavljivanja popravljenog izdanja 'Zakonika'«, toga »otkrića, koji je učinio I. Grgić«.³

Osvrnuvši se u obliku marginalija na novootkriveni i objelodanjeni *Vranski zakonik* iz godine 1454. mladi naš povjesničar Tomislav Raukar je 1974. iznio sve Grgićeve zabilješke o tom vranskom kmetskom zakoniku, za koji je pobudio znatno zanimanje istraživača hrvatske srednjovjekovne povijesti »i želju da se taj izvor što prije u potpunosti objelodani«. Pa ipak, »Grgić do svoje smrti to nije uspio uraditi i tekst toga zakonika ostao je duže vremena nepoznat. Sva traganja u Historijskom arhivu u Zadru bila su uzaludna«.

Desetak godina nakon Grgićeve bilješke »uspjelo je sovjetskom povjesničaru M. M. Freidenbergu da *pronađe potpun tekst tog zakonika*« (S. A.), objašnjava dalje Raukar i kaže da je Freidenberg 1971. taj *Vranski zakonik* objelodanio »uz komentar«, koji »ima nedostataka«.

Iako Freidenberg »nije imao u rukama original zakonika, nego samo Grgićev prijepis, pisan na pisaćem stroju, ipak se s pravom (S. A.) odlučio na njegovo objelodanjivanje«, jer »Grgićev prijepis« u sadržajnom pogledu »ne podliježe nikakvoj sumnji«. Zbog toga Freidenberg »zavređuje priznanje za upornost pri pronalaženju Grgićeva prijepisa VZ-a«.

Opisujući detaljno »Grgićev prijepis VZ-a«, koji se sastoji »od 9 tipkanih stranica« i analizirajući *VZ-ik*, Raukar postavlja »neko-liko pitanja«, prije svega: »je li sačuvan njegov original i je li njegov sadržaj vjerodostojan«, te zatim: »u kakvim prilikama i zbog čega je on nastao?«

³ M. M. Freidenberg, »*Vranski zakonik*. Novi spomenik hrvatskog običajnog prava«, *Radovi Instituta JAZU u Zadru*, XVIII, Zadar, 1971, str. 323 i bilj. 1, str. 325.

U odgovoru na to Raukar kaže da je sadržaj VZ-a »potpuno vjerodostojan«, jer se uklapa u već poznati razvitak zemljišnih odnosa na vranskom području u tom razdoblju«. U prilog njegovoj vjerodostojnosti navodi »mnogo snažniji dokaz«, a taj je, da »osim Grgićeva prijepisa, sačuvan je i original VZ-a točnije njegov originalni, suvremeni prijepis, premda ne čitav tekst, nego samo njegov završni dio«.

Naime, on je, radeći u lipnju 1974. u Historijskom arhivu u Zadru na mletačkim izvorima za razvitak Zadra u XV st, naišao i na *originalni tekst završnog dijela VZ-a* (S. A.) u »posebnom svesku« pod naslovom »Registro delle ducali dirette ai Conti e Capitanei di Zara, Atti dei Capitanei di Zara e Ducali dirette agli stessi, 1430—1500«. U osmom sveščiću ovoga Registra našao je »i originalni prijepis završnog dijela VZ-a od čl. 29 do 38«, čiji je tekst pisao zadarski notar Šimun Damiani. »Sačuvani fragment originalnog prijepisa VZ-a« važan je Raukaru »iz nekoliko razloga«, a u prvom redu što »dokazuje vjerodostojnost toga zakonika« i pokazuje »da je Grgićev prijepis sadržajno pouzdan, ali da se jezično znatno razlikuje od originala«.

Kako je Grgićev prijepis »pisan modernijim talijanskim jezikom (S. A.) iz toga se može zaključiti »da pisar teksta, koji je Grgiću poslužio kao predložak, nije VZ prepisivao iz originala ili iz prijepisa koji bi bio vremenski blizak originalu nego iz nekog kasnijeg prijepisa« (S. A.).

Po svemu sudeći Raukar misli da je Grgićev predložak nastao »... negdje u prvoj pol. XVIII. stoljeća« (S. A.). Na takvu pretpostavku upućuju Raukara »ne samo jezična obilježja, nego i to da je sadržaj VZ-a mogao biti zanimljiv tek u razdoblju zaoštavanja odnosa u zadarskom agraru u prvoj pol. XVIII. st., nakon što je potkraj XVII. st. zadarski teritorij oslobođen od turske vlasti«.⁴

Iz svega toga, dakle, slijedi: I. Grgiću pripada zasluga što je prvi otkrio i upozorio na tzv. »Vranski zakonik«, koji je prepisao pisačim strojem, a M. F r e i d e n b e r g u,⁵ što ga je, »pronašavši« i dobivši taj prijepis, objelodanio 1971. godine.

Međutim smo se mi zainteresirali za taj tekst i došli do sasma drugog zaključka u pogledu tvrdnji da je Grgić bio prvi koji je otkrio i znao za taj »zakonik«.

⁴ T. R a u k a r, »Marginalia uz novootkriveni 'Vranski zakonik' iz godine 1454«, *Historijski zbornik*, XXV—XXVI/1972—1973, Zagreb, 1974, str. 369 i bilj. 1, str. 370—372.

Naime, još 8. XI 1956. uputio je Grgić Institutu Jugoslavenske akademije znanosti i umjetnosti u Zadru pismo pisano pisačim strojem sljedećeg sadržaja:

»Poznato mi je (S. A.) da je Jug. akademija dala prepisati cijelu rukopisnu ostavštinu historičara iz XVII. vijeka Ivana Lučića Trogirana. Ti prijepisi nalaze se u Akademijinom Historijskom Institutu u Zagrebu. Među tim prijepisima je i kodeks vranskog običajnog prava (le consuetudini di Urana). To mi je potvrdio prof. Barada. Od ranije mi je poznato (S. A.), da je Lučić bio zatražio od svog zadarskog prijatelja Valerija de Ponte, da mu pošalje le consuetudini di Urana (B. Poparić, Pisma Ivana Lučića Trogirana u »Starinama« XXXII, str. 38). I on mu ih je, eto, poslao (S. A.). U istom pismu, ako se ne varam (S. A.), zatražio je Lučić od Ponta također, da mu pošalje podrobnije podatke o ligama⁵ u zadarskom kotaru. Pretpostavljam da mu je Ponte i to poslao (S. A.), jer se zna, da su Ponte i Ljubavac bili veoma predusretljivi prema Lučiću kad god je nešto od njih iz Zadra tražio, pa držim (S. A.) da se i ta informacija o ligama nalazi u Lučićevoj ostavštini odnosno sada u prijepisima i Akademijinom Historijskom Institutu u Zagrebu. Oba (S. A.) navedena dokumenta živo me zanimaju (S. A.), pa ovim uzimljem slobodu zamoliti Vas, da poradite na nadležnom mjestu u Akademiji, da mi se dostavi prijepis prijepisa (S. A.). Razumije se, ja ću snositi troškove prijepisa i poštarine.

Unaprijed Vam zahvaljujem na predusretljivosti.

S drugarskim poštovanjem.«⁷

Kako valjda sa strane JAZU u Zagrebu nije stizao još odgovor na to pismo, to se I. Grgić izravno obratio Arhivu JAZU u Zagrebu, o čemu je 28. XII 1956. obaviješten dr. M. Barada, koji je već sljedećeg dana, tj. 29. XII iste godine uputio Grgiću sljedeće lakonsko pismo:

⁵ M. Freidenberg u sažetku piše začudo i ovo: »... Pamjatnik *byl najden i perepisan I. Grgičem v HAZ-e*« (! S. A.), »original ego ešče ne najden ...« (M. M. Freidenberg, o. c., 341). To Freidenberg ponavlja i 1978. (listopad) ovako: »Ja vnov' hoću otmetit', što imenno I. Grgić pervyj našel v zadarskom arhive tekst »Vranskogo zakonnika« 1454. g. (S. A.), kotoryj byl pozdnee mnog opublikovan /Freidenberg, 1971/«, (M. M. Freidenberg, »Vnutrennjaja žizn' dalmatinskogo goroda. Razmyšlenija nad knigoj T. Raukara«, *Hozjajstvo i obščestvo na Balkanah v srednie veka. Mežvuzovskij tematičeskij sbornik*, Kalinin, Kalininskij gosudarstvennyj universitet, 1978, 90, bilj. 2.)

⁶ »O ligama i posobama« je I. Grgić pisao još 1954. u *Zadarskoj reviji* (III/1, 1—15). No tada ne citira ono pismo Luciusa Ponteu u pogledu traženja podataka o ligama. Isto tako ne zna da ima išta građe o ligama u Luciusovoj ostavštini. Inače u Ostavštini I. Grgića, koja se na'azi u Historijskom arhivu u Zadru (HAZ) pod IX/1 sačuvane su njegove bilješke »o ligama i posobama«.

⁷ HAZ — Ostavština I. Grgića — XII — Prepiska dra Grgića, kopija pisma pisanog pisačim strojem (bez potpisa). Original pisma bi se trebao nalaziti u sadašnjem Centru za društvene znanosti JAZU u Zadru. Međutim unatoč najpompnijem pregledu u toj ustanovi, nema ga. Možda je bio upućen s popratnim dopisom Upravi JAZU u Zagrebu.

VRANSKO OBIČAJNO PRAVO

»Dragi doktore,

Jučer jutrom nazvala me činovnica Arhiva JAZ kazavši mi: »Dr. I. Grgić iz Zadra traži od nas — neznam da li mi je rekla prijepis, original (S. A.) ili nešto drugo — i pozivlje se na Vas — t. j. na mene — da ste mu vi kazali da se ovdje nalazi neki vranski zakonik (S. A.), pa nam kažite«. Ostao sam iznenađen, jer ja sam to Vama kazao i da ga obrađujem (S. A.). Naravno ja sam odgovorio da neznam gdje se nalazi, jer ja sam našao, Vama u povjerenju kazao i sad da to prvenstvo izgubim, nebi mi bilo indiferentno. Sumnjiv sam, jer zašto se niste na mene obratili za eventualni detalj nego izravno na Arhiv? (S. A.) Il sam već i u Zadru postao osoba, s kojom nije zgodno imati izravne veze? Ako jesam, žao mi nije, ali je dobro da znam i da se prema tomu moram vladati.

Oprostite na pismu. Uz sretnu novu godinu ostaje

Vaš prof. M. Barada«.⁸

Kroz to vrijeme je na pismo, koje je uputio Institut JAZU u Zadru Historijskom institutu JAZU u Zagrebu, konačno stigao odgovor u obliku dopisa, datiranog 3. I 1957. godine.

U njemu stoji sljedeće:

»Institutu Jug. ak. u Zadru

Na Vašu molbu da se udovolji želji dra Ivana Grgića u pogledu kopiranja kodeksa vranskog običajnog prava (le consuetudini di Urana) (S. A.), čast mi je odgovoriti, da smo u našem katalogu Luciusove ostavštine tražili, ali mi nismo našli željena kodeksa. Isto tako ne nalazi se taj kodeks ni u starijem materijalu Jugoslavenske Akademije. Što o tome zna prof. Barada, mi nažalost nismo u mogućnosti da javimo (S. A.). Žalimo da je naš odgovor prema tome negativan.

S. F. — S. N.!

Direktor Arhiva Jug. akademije:

uz.

Prof. Vj. Štefanić.«⁹

Našavši se pogođen onim pismom od 29. XII 1956, Grgić je već 5. I 1957. napisao Baradi vrlo opširan odgovor, u kome uz ostalo piše:

»... Prije nego što predem na Vranski zbornik (S. A.), reći ću Vam koje su moje glavne teme ... Teme iz stare hrvatske povijesti za me su previše tvrda ledina ... Sad o vranskom zborniku (S. A.). Oprostite niste mi rekli, da na njemu radite. Obratno, rekli ste da na njemu ne radite (S. A.). Ali to me ipak nije moglo potaknuti, da se ja njime bavim, jer mi za to nedostaju snage (S. A.). U svakom slučaju, dok imam dva zrna soli u glavi, morao bi u najmanju ruku sačekati Vaš Novigradski zbornik¹⁰

⁸ HAZ — Ostavština I. Grgića — XII — Prepiska dra Grgića. M. Barada I. Grgiću, Zagreb 29. XII 1956.

⁹ Centar JAZU u Zadru — Fasc.: Spisi od 1. I do 31. XII 1957.

¹⁰ U ovom istom pismu prvo Grgić piše Baradi u pogledu Novigradskog zbornika da je i on »otkrio« taj zbornik »bez ičije pomoći i stao njim baviti« (S. A.). Ali kako je čuo prije 2 godine da je Barada napisao raspravu o Novigradskom zborniku, taj je posao on napustio »bez zavisti i bez zle krvi ...« (HAZ — Ostavština I. Grgića — XII — Prepiska dra Grgića. I. Grgić M. Baradi (na pisaćem stroju), Zadar«, 5. I 1956« (No to je svakako 1957, iako je 1956.

S. ANTOLJAK

pa se tek onda upustiti u pisanje, što bi, ponavljam, za me bila pretvrda kost. Palo mi je na um da *zatražim prijepis najviše iz znatiželje, zatim iz želje da ga vidim* (S. A.) i imam (jer imam dosta dokumenti u svojim škratčinama, kojima se ne mislim posebno baviti), i naposljetku, *jedini moj konkretan interes mogao je biti, da kontroliram, da se agrarno-pravne dispozicije slažu s onim što ima u Prandinovu katastiku s onim dodatnim terminacijama zadarskih knezova* (S. A.). To je sve. Zašto se nisam obratio Vama? Pa neću valjda tražiti da mi dokumente prepisujete (S. A.). Još nešto. Za Vranski zbornik nisam od Vas doznao. Za nj sam doznao, mislim još 1952. čitajući Luciusova pisma Valeriju Ponte i pamtio i nastojao doznati gdje se čuva Luciusova rukopisna ostavština i ima li je uopće. To sam tek od Vas doznao (S. A.). Luciusova ostavština više me interesovala zbog podataka o ligama u zadarskom kotaru, jer je i takve podatke on tražio od Ponta, pa ih je možda (S. A.) dobio i ostavio za sobom ... Možda ne griješim, ako Vaše pismo shvatim i kao izraz predusretljivosti tj. gotovosti da mi pribavite željene stvari iz Luciusove ostavštine (S. A.). Ako uistinu ne griješim, onda Vas molim da mi pošaljete prijepis kako Vranskog zbornika tako i podataka o ligama, ako ih imate (S. A.). O ligama i posobama već sam pisao i još ću pisati, jer imam nove građe.

Što se tiče Zadra i Zadrana i njihova stava prema Vama, budite uvjereni da postoji ovdje samo žaljenje, što ja znam, što niste došli na ovaj Fakultet i uopće u Zadar.

Nadam se da je slučaj s Vranskim zbornikom ovim raspravljen (S. A.) i da više ne ostaje razloga da sumnjate u moju lojalnost i u moje poštovanje prema Vašem znanju i Vašim naučnim zaslugama.«¹¹

Na to njegovo pismo odvratio je 9. I 1957. Barada sljedeće:

»Dragi doktore!

Kao odgovor na Više pismo šaljem Vam fotografije Vranskog kmetskog katastika (! S. A.). Prepis Vam ne šaljem, jer ga nemam prepisana mašinom nego samo rukom. Kad ga prepisete, fotografije mi vratite, jer imam samo tu kopiju (S. A.). Ako se gdje sretnemo, razgovarat ćemo se, pa zato Vam je i ovako kratko pisano.

Uz pozdrav Vaš M. Barada«.¹²

Iz svega toga se očito vidi da li Baradi ili Grgiću pripada prvenstvo u pronalaženju ovoga Vranskoga običajnog prava (VOP) ili tzv. Vranskog zakonika i tko ga je prvi namjeravao obraditi i objelodaniti. Ali zato se ne zna što je s onim fotografijama koje je Barada bio poslao Grgiću na prijepis. Taj dakle, ovako s fotografija učinjeni Grgićev prijepis pisaćim strojem dobio je na upotrebu Freidenberg, koji ga je onda i objelodanio.

godina u kopiji pisaćim strojem tako stavljena. Ako se usporedi ovo pismo s onim Baradinim od 29. XII 1956, vidi se sasna očito da je Grgićev odgovor uslijedio uistinu: 5. I 1957).

¹¹ HAZ — Ostavština I. Grgića — XII — Prepiska dra Grgića. I. Grgić M. Baradi, Zadar »5. I 1956« (tj. 1957: S. A.).

¹² HAZ — Ostavština I. Grgića — XII — Prepiska dra Grgića. M. Barada I. Grgić, Zagreb 9. I 1957.

VRANSKO OBIČAJNO PRAVO

Otada je prohujalo opet niz godina i poslije Freidenberga Raukar je, kako je već prije navedeno, ponovno osvijetlio pitanje ovog tzv. VZ-a i iznio svoj nalaz jednog dijela njegova originala u HAZ-u.

I na tome je ostalo do danas.

Poznato je, naime, da je M. Barada umro još 1958, a I. Grgić 21. XI 1961. Za Baradinu ostavštinu i korespondenciju može se reći da je nepristupačna, jer je zapravo razasuta na nekoliko strana i ne zna se gdje je sve pohranjeno. Prema tome za sada se više ništa ne može doznati u pogledu VOP-a ili tzv. VZ-a, za koji smo našli pismene podatke u Grgićevoj ostavštini, koja također nije sačuvana u cijelosti.

No i to je dovoljno, jer su oni obadvojica kroz navedene retke svojih pisama dali dosta podataka za pravilno osvjetljenje provenijencije i nalaza ovoga važnog dokumenta, koji se je dosada pripisivao Grgiću.

Pa ipak svemu ovome iz našega vlastitog saznanja moramo dodati, kako je poznato, da je Luciusovu ostavštinu, koja se je nalazila u Kaptolskom arhivu u Splitu (KAS) u nekoliko svezaka, dozvolom tamošnjih crkvenih vlasti uspio M. Barada dobiti i predati na prepisivanje u prostorijama Arhiva JAZU u Zagrebu iza 1945. godine. Ondje su zdušno i veseljem kroz nekoliko godina prepisivali tu ostavštinu poznati naš književnik dr Marin Bego i don Mate Hailo pod nadzorom M. Barade, koji je u taj arhiv dolazio svakog dana i s njima radio, pregledavao i korigirao ono što su oni ispisivali u velike ukoričene sveske.

Tako su dakle 6. II 1952,¹³ kako su zabilježili, ispisali i jedan tako veliki ukoričeni svezak, u koji su prepisali i VOP ili tzv. VZ.¹⁴ Drugim riječima ovo je nepobitni dokaz da je Barada¹⁵ bio prvi upoznat s ovim dokumentom, koji je namjeravao i obraditi.

¹³ Grgić piše Baradi (5. I 1957) kako za Vranski zbornik nije od njega doznao nego je doznao, misli »još 1952. čitajući Luciusova pisma Valeriju Ponte«. Stoga je nastojao doznati gdje se nalazi Luciusova ostavština »i ima li je uopće«, a to je tek doznao od Barade (HAZ — Ostavština I. Grgića — XII — Prepiska dra Grgića). Samo je pitanje, koje mu je zapravo godine Barada rekao da se taj tzv. VZ nalazi u Luciusovoj ostavštini?!

¹⁴ Arhiv JAZU u Zagrebu — XXX — sv. No 528, Ser. B, str. 144—147.

¹⁵ On je, nakon što je sva prepisana, Luciusovu ostavštinu vratio KAS-u vrlo lijepo ukoričenu u nekoliko svezaka, a za svoj uloženi dugogodišnji trud oko toga prepisivanja odbio je pismeno pozamašnu svotu novaca, koju mu je JAZU u obliku honorara službeno dodijelila.

Kada sam prije 2 godine ponovno pregledavao sve navedene tiskane radove o VOP-u ili tzv. VZ-u, sa začuđenjem sam se pitao, zašto nitko od tih naučnih radnika nije pogledao već toliko puta citiranu ostavštinu Luciusa ili u KAS-u ili pak onu u suvremenom prijepisu u Arhivu JAZU u Zagrebu. Stoga sam početkom 1977. pošao u Split i u KAS-u ubrzo pronašao taj dokumenat, tj. one stranice iz Luciusove ostavštine (sv. 528, Ser. B, list 144—147),¹⁶ gdje se nalazi najstariji prijepis VOP-a ili tzv. VZ-a u cijelosti, a ne u pojedinim fragmentima.

Uspoređujući tada ovaj prijepis u KAS-u s Grgićevim prijepisom,¹⁷ tj. s onim koji je po njegovu prijepisu objelodanio Freidenberg,¹⁸ zapazio sam da postoje određene razlike, praznine i nepotpunosti, te da bi bilo svakako vrijedno da se VOP ponovno objelodani i da se pojedini podaci i izrazi u njemu s drugom, suvremenom izvornom građom osnaže i pojasne.

Prijepis VOP-a koji se nalazi u Luciusovoj ostavštini izvršen je po svojoj prilici 70-ih godina 17. stoljeća i mi ćemo njega uzeti za bazu i ovdje čitav njegov sadržaj i opseg objelodaniti.

Uparedo s time ispod crte ćemo citirati, ukoliko bude kakvih razlika i neslaganja, izraze iz Grgićeva, zapravo Freidenbergova štampanog *Vranskog kmetskog zakonika* (i kratice za to ćemo dati: G i F). Na isti način ćemo navesti i ono što je Raukar uzeo iz Grgićeva prijepisa (tekst uvoda) u HAZ-u u vezi VOP-a i to označiti sa: R, a od čl. 29—38,¹⁹ koje nije začudo publicirao Raukar, iako ih je pronašao, staviti ćemo kraticu: Re.

Evo dakle toga prijepisa iz KAS-a:

»*In Christi Nomine Amen.*²⁰ *Nos Laurentius Lauredano pro Illustrissimo Ducali Dominio Venetiarum Comes et Benedictus de Mula Ca-*

¹⁶ Tom prilikom mi je najpripravnije učinio fotokopije ovoga prijepisa dr D. Kečkemet, tadašnji direktor Gradskog muzeja u Splitu, na čemu mu ponovno zahvaljujem.

¹⁷ HAZ — Ostavština I. Grgića VI/10: Vranski kmetski zakonik (Consuetudini di Urana) iz 1454 (pisaćim strojem).

¹⁸ M. M. Freidenberg, o. c., 336—340.

¹⁹ Iz obje'odanjenoga našeg teksta prijepisa VOP-a i na osnovi onoga teksta koji je pronašao Raukar u HAZ-u, jasno je da je podjela na članke »svojevrsna samom tekstu«, a pogotovo nije »nastala inicijativom Grgića«, što nije mogao ustanoviti Freidenberg »zbog odsustva originala« (M. M. Freidenberg, o. c., 325).

²⁰ Freidenberg počinje objelodanje, ovako: »[Vranski kmetski zakonik] (Consuetudini di Aurana)«

pitanues Ciuitatis Jadre, eiusque²¹ districtus et comitatus. Vniuersis et singulis²² tam presentibus quam futuris²³ presentes inspecturis, notum facimus,²⁴ et manifestum, quod ad Nostras²⁵ accedentes presentias Michael Viuiani²⁶ Iudex Burgi Castri Aurane, nec non²⁷ aliqui alij homines uillarum²⁸ districtus Aurane²⁹ una cum ipso Michaele Videlicet³⁰ unus homo pro quaque uilla³¹ Nobis presentarunt³² in scriptis aliqua Capitula dicentes,³³ et exponentes illa esse Capitula suorum priuilegiorum³⁴ suarumque litterarum, et consuetudinum³⁵ cum aliquibus correctionibus,³⁶ et additionibus super additis, et declaratis de comuni consensu, et uoluntate uniuersitatis³⁷ hominum Burgi predicti supplicantes, et requirentes³⁸ debita cum instantia, ut³⁹ ipsa Capitula uidere⁴⁰ ex examinare deberemus, ea corrigendo, et moderando, pro ut⁴¹ Nobis melius et iustius iuderatur conuenire,⁴² ipsisque uisis, correctis,⁴³ et moderatis dignaremur de gratia spe-

I-o. Che ... (M. M. Freidenberg, o. c., 336), iako Grgičev prijepis (pisacim strojem) ima naslov: »VRANSKI KMETSKI ZAKONIK (Consuetudini di Urana) iz god. 1454.« (na drugom listu), a onda počinje također sa: »In Christi Nomine Amen ...« (HAZ — Ostavština I. Grgića — VI/10).

²¹ G.: Nos Laurentius Lauredano pro Ill=mo (u tekstu originalnog prijepisa u KAS-u stoji: Illmō, koje smo razriješili u: *Illustrissimo*) Du: (u navedenom je tekstu isti izraz, koji smo ispisal: sa: *Ducali Dom. Ve: (Dom. Ve: i u spomenutom tekstu, koje smo kratice naveli kao: Dominio Venetiarum) Comes et Benedictus de Mula Cap.* (mi smo stavili kao: *Capitaneus*) Ciuitatis Jadre eiusque ... dok R (T. Raukar, »Marginalia ...«, 372) ima: *Ciuitatis Jadre eisque.*

²² G: *Universis et singulis*, a Raukar: *Universis et singulis*

²³ R: *tam presentibus, quam futuris*

²⁴ G: *inspecturis notum facimus*, a R: *inspecturis, notum facimus*

²⁵ R: *nostras*

²⁶ G: *presenti D, Michael Viviani*, a R: *presenti(as) D(ominus) Michael*

Viviani

²⁷ G: *Aurane, nec non*, a R: *Aurane, necnon*

²⁸ G i R: *villarum*

²⁹ G i R: *Aurane*

³⁰ G: *Michaele videlicet*, a R: *Michaele, videlicet*

³¹ G: *quacumque villa*, a R: *quaque villa*

³² G i R: *presentarunt*

³³ G i R: *dicentes*

³⁴ G i R: *privilegiorum*

³⁵ G.: *litterarum et consuetudinum*, a R: *litterarum et consuetudinum*,

³⁶ G i R: *correctionibus*

³⁷ G: *additis et declaratis de comuni consensu et uoluntate uniuersitatis*, a R: *additis et declaratis de comuni consensu et uoluntate uniuersitatis*

³⁸ G: *predicti, supplicantes et requirentes*, a R: *predicti, supplicantes, et requirentes*

³⁹ G: *cum instantia* (ova riječ je o'ovkom dodana: S. A.) *ut*, a R: *cum [..]b, ut ...* U bilješci pod b piše: »prazan prostor u prijepisu — rukom dodano »instantia«.

⁴⁰ G i R: *uidere*

⁴¹ G i R (372, 373): *corrigendo et moderando, prout*

⁴² G i R (373): *videret (!) conuenire*

⁴³ G: *uisis, correctis*, a R: *uisis, correctis*

*ciali*⁴⁴ ipsa Capitula reconfirmare, et ad futurorum memoriam, ut in promptu semper haberi possint in publicam, aut authenticam scripturam generari.⁴⁵ Vnde uisis et⁴⁶ diligenter examinatis ipsis Capitulis et semper inde habita diligenti informatione perere,⁴⁷ et consilio à⁴⁸ conductoribus in cantus Aurane⁴⁹ tam presentibus, quam elapsis⁵⁰ ipsisque Capitulis correctis,⁵¹ et moderatis, ubi corrigenda,⁵² et moderanda fuerunt, et considerato,⁵³ quod ipsa Capitula iustitiam in se continent, et honestatem honorem,⁵⁴ et bonum statum⁵⁵ Nostri Illustrissimi Ducalis Domini Venetiarum⁵⁶ Castri et districtus Aurane, nec non utilitatem,⁵⁷ et commoditatem,⁵⁸ tam Communis Venetiarum⁵⁹ quam specialium quarumcumque⁶⁰ personarum, ideo unanimiter et concorditer uolentes⁶¹ ipsis fidelibus supplicantibus⁶² in omnibus rebus licitis,⁶³ et honestis complacere ipsa Capitula confirmauimus tenore⁶⁴ presentium confirmamus, et concedimus in hunc modum. Videlicet.⁶⁵

⁴⁴ G i R: *exempli*

⁴⁵ G: *reconfirmare, et ad futurorum memoriam ut in promptu semper haberi sint in publicam aut authenticam scripturam*, a R: *reconfirmare, et ad futurorum memoriam, ut in promptu semper haberi possint in publicam aut authenticam scripturam [...].c.* U bilješci pod c kaže Raukar: »Nedostaje dio teksta«.

⁴⁶ G: *Unde uisis et*, a R: *Unde uisis ete et*

⁴⁷ G i R: *informatione, parere*

⁴⁸ G i R: *a*

⁴⁹ G i R: *incantus Aurane*

⁵⁰ G i R: *presentis quam elapsis*

⁵¹ G i R: *correctis*

⁵² G i R: *corrigenda*

⁵³ G i R: *considerato*

⁵⁴ G: *continent et honestatem honorem*, a R: *continent et honestatem, honorem*

⁵⁵ G i R: *Status*

⁵⁶ R: *Venetiarum*

⁵⁷ G: *Aurane, nec non utilitatem*, a R: *Aurane, nocnon utilitatem*

⁵⁸ R: *comoditatem*

⁵⁹ G i R: *Venetie*

⁶⁰ G: *quam quarumcumque*, a R: *quam [...].d* *quarumcumque*. U bilješci pod d piše: »Vjerojatno nedostaje riječ 'aliarum' — ostavljen prazan prostor u prijepisu«.

⁶¹ G i R: *volentes*

⁶² G i R: *suplicantibus*

⁶³ G R: *licitis*

⁶⁴ G: *compallcere* (prvo »l« tintom dodano) *ipsa Capitula confirmauimus tenere*, a R: *confirmauimus, tenore*

⁶⁵ G: *confirmauimus et concedimus in hunc modum. Videlicet*, a R: *confirmauimus et concedimus in hunc modum, videlicet:*« S time Raukar završava ovaj dio teksta.

VRANSKO OBIČAJNO PRAVO

Primo.⁶⁶ Che tute uigne⁶⁷ et oliuari,⁶⁸ et altri arbori frutiferi⁶⁹ piantano i detti uilani⁷⁰ possono uender, ò uer⁷¹ donare per suo bisogno è⁷² lassare per anima sua, con questo patto, che cadaun Vilan⁷³ sia tenuto piantar oliuari cento,⁷⁴ in spatio de anni quatro, altrimenti non habbia beneficio del presente Capitolo, et dobbiamo dar in nota al datier quando haueranno⁷⁵ fatto il suo debito.

2.⁷⁶ Item che tutte case ò uer⁷⁷ horti haueranno fatto,⁷⁸ i detti uillani⁷⁹ partendose loro dalla Aurana, dalle uille, et uenendo à⁸⁰ star altri uilani tuto quelle sorte⁸¹ se debia tior tre stemadori,⁸² i quali debiano stimar le dette case et horti⁸³ et quello che sara⁸⁴ stimado per loro, ò⁸⁵ per doi d'essi d'accordo, colui che uenirà à⁸⁶ star su le sorte⁸⁷ debbia pagar la detta stima à⁸⁸ colui che si partirà.⁸⁹
3.⁹⁰ Item che alcun uilano⁹¹ non sia tenuto pagar de alcun horto ò⁹² frutto alcune cosa ad alcuna persona si de comun,⁹³ come de feudatarij.

⁶⁶ G i F (M. M. Freidenberg, o. c., 336): 1-0.

⁶⁷ G i F: *vigne*

⁶⁸ G i F: *olivari*

⁶⁹ G: *albori frutiferi*, a F: *albori frutiferi*. Inače je Grgić zareze u svoj tekst pisan pisacim strojem, stavljao tintom.

⁷⁰ G i F: *vilani*

⁷¹ G i F: *vender o ver*

⁷² G i F: *e*

⁷³ G i F: *vilan*

⁷⁴ G i F: *olivari cento*

⁷⁵ G i F: *debbiano dar in nota al datier quando haueranno*

⁷⁶ G i F: 2-0.

⁷⁷ G: *ò a ver*, a F: *ó ver*

⁷⁸ G i F: *fatto*

⁷⁹ G i F: *villani*

⁸⁰ G i F: *ville, et venendo à*

⁸¹ G i F: *vilani ... quelle sorte*

⁸² G i F: *stimadori*,

⁸³ G i F: *horti*,

⁸⁴ G i F: *sará*

⁸⁵ G i F: *o*

⁸⁶ G i F: *venira a*

⁸⁷ G i F: *sorte*

⁸⁸ G i F: *a*

⁸⁹ G i F: *partirá*

⁹⁰ G i F: 3-0.

⁹¹ G i F: *vilano*

⁹² G: *ò*, a F: *ó*

⁹³ G i F: *comun*

S. ANTOLJAK

4⁹⁴ Item che alcun uilano⁹⁵ dalla Aurana, ò⁹⁶ del suo distretto non possa uender uin à⁹⁷ spina de S. Zorzi de April fin à⁹⁸ S. Maria d'Agosto, saluo⁹⁹ possa uender, à¹⁰⁰ mozo et mezo mozo.

5¹⁰¹ Item Cheli¹⁰² datieri dall'Aurana non possano uender uin à¹⁰³ spina saluo¹⁰⁴ da S. Zorzi d'April fin à¹⁰⁵ S. Maria d'Agosto, et anco possano uender¹⁰⁶ dopo S. Maria, non essendo altro uin¹⁰⁷ in borgo ne terrier ne forastier.

6¹⁰⁸ Item che i datieri,¹⁰⁹ ne i feudatarij non possano cazar uia¹¹⁰ alcuna uedoa,¹¹¹ ne pupilli orfani, saluo¹¹² per caso de rebelli,¹¹³ per uiolar donne, ò¹¹⁴ per brusar casse¹¹⁵ e fazendo¹¹⁶ et suo douer, è la-uorando¹¹⁷ ben i terreni, uigne è oliue,¹¹⁸ non li possa cazar, ma altramente facendo possa cazarli saputa licenza de S. Signori Magnifici Rettori di Zara.

7¹¹⁹ Item che le possobe delle uille¹²⁰ dell'Aurana posia¹²¹ cadauna possoba condanar malfattori, che fossi trouadi fra loro, fina à L¹²² per cadaun malfattor.

94 G i F: 4-0.

95 G i F: vilano

96 G i F: Aurana o

97 G i F: vender vin a

98 G i F: a

99 G i F: salvo

100 G i F: vender á

101 G i F: 5-0.

102 G i F: che li

103 G i F: vender vin a

104 G i F: salvo

105 G i F: a

106 G i F: vender

107 G i F: vin

108 G i F: 6-0.

109 G i F: datieri

110 G i F: via

111 G i F: vedova

112 G i F: salvo

113 G i F: rebelli

114 G i F: violar donne o

115 G i F: case,

116 G i F: facendo. U tekstu rukopisa u Luciusovoj ostavštini u KAS-u bilo je isprva: fazendo a onda je umjesto »z« anonim stavio »c« i to tako da se vidi kako je ispravljano.

117 G i F: dover e lavorando

118 G i F: vigne e olive,

119 G i F: 7-0.

120 G i F: ville

121 G i F: possa

122 G: trovadi fra loro fino a, a F: trovadi fra loro fine a

VRANSKO OBİĀAJNO PRAVO

8¹²³ Item che i'uillani¹²⁴ de comun sono tenuti lauorar¹²⁵ 12 giorni all' anno à¹²⁶ i'datieri.

9¹²⁷ Item che i terreni, che sono al paludo¹²⁸ passando anni tre, che i' non fossero lauorati¹²⁹ cadaun li possa laorar,¹³⁰ et niuno¹³¹ non li possa contradir,¹³² et debbiano dar le quarto,¹³³ et decimo quelli¹³⁴ che laoranno à¹³⁵ spetial persone à¹³⁶ i só¹³⁷ Patroni, e quelli che laorano per comun à i'¹³⁸ datieri dell'Aurana.

10¹³⁹ Item che li terreni, i' quali fossero stadi bosco anni¹⁴⁰ X continui¹⁴¹ ciaschedun li possa laorar,¹⁴² et disboscar, è nisuno¹⁴³ non li possa dar inpazo,¹⁴⁴ ne contradir, è debià¹⁴⁵ dar el quarto,¹⁴⁶ et decimo il Vilan,¹⁴⁷ che laorara, è desbocara¹⁴⁸ al suo Patron.

11¹⁴⁹ Item che uorà¹⁵⁰ pescar¹⁵¹ in Lago debbia esser d'accordo con el dadier dell'Aurana,¹⁵² et altramente non possa pescar senza licenza del datier secondo usanza¹⁵³ intendendose non possano pescar tutto l'anno senza licenza, ò si non saranno d'accordo con el datier.

123 G i F: 8-0.

124 G ð F: i villani

125 G i F: lavorar

126 G ð F: a i

127 G i F: 9-0.

128 G i F: paludo,

129 G i F: lavorati,

130 G ð F: laorar

131 G: niuno, a F: niune

132 G i F: contradir

133 G i F: quarto

134 G i F: quelli

135 G i F: a

136 G ð F: persone a

137 G i F: só

138 G i F: a i

139 G i Gr (= I. Grgić, »Buntovni pokret...«, 559, bilj. 23) i F (337): 10-0.

140 G ð Gr: anni, a F: ammi

141 G i Gr i F: continui,

142 G i Gr i F: laorar

143 G i Gr i F: e nissuno

144 G ð Gr i F: inpazo

145 G i Gr: conradir, e debbia, a F: contradier, e debia

146 G i Gr i F: quarto

147 G i Gr i F: Vilan

148 G i Gr: laorara et deboscarà, a F: laorara e deboscarà

149 F: 11-0.

150 G: chi vorà, a F: che vorà

151 Pojačana crnilom u tekstu rukopisa u KAS-u slova: es.

152 G ð F: Aurana

153 G i F: usanza,

154 G i F: licenza o

12¹⁵⁵ Item che li datieri nei¹⁵⁶ feudatarij non possano cauar¹⁵⁷ ne cazzar alcun Vilan fuora della sorte, et questo se non migliora a tuor miglior uilan,¹⁵⁸ et senpre¹⁵⁹ questo sia con licenza di Magnifici Rettori di Zara, che saranno per et tempo.¹⁶⁰

13¹⁶¹ Item quelli che uoranno alle pantere¹⁶² sono il lo Lago¹⁶³ siano tenuti di dar para doi de oselle all'anno ai¹⁶⁴ datieri oselando.

14¹⁶⁵ Item che alle fiere del contà¹⁶⁶ dell'Aurana nissun laorator,¹⁶⁷ ne altri che stanno in lo ditto contà¹⁶⁸ non sia tenuto di pagar datio delle robbe, che nasseno sul ditto Contà uendendole ó comprandole.¹⁶⁹

15¹⁷⁰ Item che ciascun habitator dell'Aurana e del suo contado possa sequestrar robbe de cadaun forestiero per suo debito saluo¹⁷¹ chî uien à masinar, ò uer à¹⁷² tenzer, e cadaun Vilan, ò uero murlaco,¹⁷³ se pol retegnir un per l'altro, essendo d'un Patron, ò uer¹⁷⁴ d'una cathona, reseruandi senpre i salui condutti,¹⁷⁵ e debitti¹⁷⁶ di comun, che precede tutti i altri creditori.

16¹⁷⁷ Item che i Vilani del borgo dell'Aurana è del tutto suo contado uoleno¹⁷⁹ esser tenuti, è¹⁸⁰ sono contenti renouar¹⁸¹ la munition delle legne¹⁸² del castel¹⁸³ dell'Aurana ogni quattro anni,

155 G i F: 12-0.

156 G i F: ne i

157 G i F: possano cavar

158 G i F: vilan,

159 G i F: sempre

160 F: il tempo.

161 G i F: 13-0.

162 G i F: pantere,

163 G i F: lago,

164 G i F: ai

165 G i F: 14-0.

166 G i F: contà

167 G i F: laorator

168 G i F: contà,

169 G: Contà vendedole ó comprandole., a F: Contà vendedole ó comprandole

170 G i F: 15-0.

171 G i F: salvo

172 G i F: vien a masinar o ver a

173 G i F: Vilan o vero murlacco

174 G: D'un Patron o ver, a F: d'un Patron o ver

175 G: cathona, reservandi sempre i salvi condutti, a F: cahona, reservandi sempre i salvi condutti

176 G i F: debiti

177 G i F: 16-0.

178 G i F: e

179 G i F: voleno

180 G i F: tenuti e

181 G i F: renouare

182 G i F: della legna

183 G i F: Castel

benche,¹⁸⁴ non era usanza,¹⁸⁵ ma sono contenti per beneficio di S. Marco rinouarla¹⁸⁶ ogni quattro anni, in capo di detti quatro anni¹⁸⁷ mettendo summe due per cadaun uilan¹⁸⁸ dell' Aurana, e del duo contado, e che la monicion uechia¹⁸⁹ delle legne se debia partir fra coloro che haueranno portale le legne ciò è¹⁹⁰ refatta la monicion nuoa.¹⁹¹

17¹⁹² Item che quelli dell'Aurana, è¹⁹³ del suo contado non possono tenir mesure saluo¹⁹⁴ quelle dell'Aurana sotto pena de¹⁹⁵ L 2 per caduana misura, la mittà à S. Marco,¹⁹⁶ et altra mitta¹⁹⁷ al accusator.

18¹⁹⁸ Item che alcuno,¹⁹⁹ che die hauer²⁰⁰ dai Vilani non possa tor per pegno alcun bò,²⁰² habiando²⁰³ el uilan²⁰⁴ altro²⁰⁵ de che pagar, e cosi i²⁰⁶ datieri come altre persone per esser questo in beneficio di S. Marco, perche²⁰⁷ il uilan²⁰⁸ non pò laorar²⁰⁹ senza i'boi.²¹⁰

19²¹¹ Item che uenendo²¹² alcun pouero uilan²¹³ in malatia, ò²¹⁴ in pouertà,²¹⁵ si che non possa Zappar le uigne²¹⁶ per si,²¹⁷ ne per altra

184 G: benchè, a F: benché

185 G i F: usanza,

186 G i F: rinouarla

187 G i F: anni,

188 G i F: vilan

189 G i F: uechia

190 G: legne, cio è, a F: legne, cio è

191 G i F: noua.

192 G i F: 17-0.

193 G i F: e

194 G i F: saluo

195 U tekstu rukopisa u KAS-u je tintom pojačano slovo »e«.

196 G i F: mittà, a S. Marco

197 G i F: metta

198 G i F: 18-0.

199 G i F: alcuno

200 G: diè hauer, a F: dié hauer

201 G i F: Vilani,

202 C: bo, a F: bó,

203 U tekstu rukopisa u KAS-u drugo slovo »a« je tintom pojačano.

204 G i F: vilan

205 U tekstu slovo »a« pojačano tintom (u rukopisu KAS-a).

206 G i F: i

207 G i F: perché

208 G i F: vilan

209 G i F: lavorar

210 G i F: senza i boi.

211 G i F: 19-0.

212 G i F: venendo

213 G i F: pouero vilan

214 G i F: malatia e

215 G i F: pouerta

216 G i F: zappar le vigne

217 G i F: se

persona,²¹⁸ per anni tre continui, non se li possa dar inpazo per fin anni tre, e da innanzi sia in liberta²¹⁹ del Patron del terren²²⁰ non laorando²²¹ le dette uigne,²²² i' detti tre anni²²³ poterli tor le dette uigne.²²⁴

20²²⁵ Item che ogni concambio²²⁶ fosse fatto dei terreni ò dei uer²²⁷ d'altro, passando²²⁸ anni 15 sia fermo, e rato, è²²⁹ nissun non li possa²³⁰ dar inpazo,²³¹ ne molestia.²³²

21²³³ Item che hauesse posseduto²³⁴ un terren, ò uer²³⁵ altro, el hauesse²³⁶ passato anni 30 si posseda²³⁷ ben, è²³⁸ nissun non li possa dar inpazo,²³⁹ ne molestia.²⁴⁰

22²⁴¹ Item doue²⁴² fosse terren,²⁴³ che si impiantasse, nel qual fosse stato di oliuari,²⁴⁴ è fosse secadi, è ²⁴⁵ colui che hauesse²⁴⁶ piantato la uigna,²⁴⁷ raleuasse²⁴⁸ dalle radici de i' detti oliuari sechi,²⁴⁹ qualche pianta de oliuo,²⁵⁰ sia de colui,²⁵¹ che releuara²⁵² tal piante,

-
- 218 G i F: persona
 219 G i F: liberta
 220 G i F: terren,
 221 G i F: lavorando
 222 G i F: vigne
 223 G i F: anni,
 224 G i F: vigne.
 225 G i F (338): 20-0.
 226 G i F: concambio
 227 G i F: o ver
 228 G i F: passado
 229 G i F: e
 230 G i F: non possa
 231 G i F: inpazo
 232 G i F: molestia.
 233 G i F: 21-0.
 234 G i F: havesse possedute
 235 G i F: o ver
 236 G i F: havesse
 237 U tekstu rukopisa u KAS-u tintom pojačana dva »s«.
 238 G i F: e
 239 G i F: inpazo
 240 G i F: molestia
 241 G i F: 22-0.
 242 G i F: dove
 243 G i F: terren
 244 G i F: oliuari e
 245 G: e Fosse (praznina a ne točkice), a F: e fosse... e
 246 G i F: havesse
 247 G i F: vigna
 248 G i F: valevasse
 249 G i F: dei detti oliuari sechi
 250 G i F: oliuo,
 251 G i F: colui
 252 G i F: relevará

VRANSKO OBICAJNO PRAVO

intendendo,²⁵³ e dichiarando, che le piante è²⁵⁴ ramegiouine²⁵⁵ da zenochio²⁵⁶ in zoco sia de colui à²⁵⁷ chi appartenisse el terren, è²⁵⁸ la sorte

23²⁵⁹ Item che ciascheduno sia tenuto à²⁶⁰ nettar si fossi della campagna è dar la uia all'acqua,²⁶² si che non anieghi le biaue,²⁶³ e sia tenuti à questo,²⁶⁴ così feudatarij come altri sotto pena de L 2 per caduano à²⁶⁵ S. Marco, cio è²⁶⁶ borghesani i'²⁶⁷ terreni del borgo²⁶⁸ e li uilani cadaun²⁶⁹ nel suo conta²⁷⁰ ad ogni requisitione di patroni di terreni.

24²⁷¹ Item che alcun habitator dell'Aurana, è²⁷² del suo contado, così soldadi come uilani,²⁷³ et altre persone²⁷⁴ non possa,²⁷⁵ ne debbia intrar,²⁷⁶ ne in uigna²⁷⁷ ne in horti di alcuna persona a far danno sotto pena de soldi²⁷⁸ 20 per cadauno che contrafarà²⁷⁹ e cadauna fiada che sarà²⁸⁰ contrafatto la mittà²⁸¹ à S. Marco²⁸² è l'altra mittà²⁸³ al accusator, e sarà²⁸⁴ tenuto de credenza,²⁸⁵ e sopra ciò debbia pagar, è²⁸⁶ reffar el danno fatto.

253 G i F: intendendo

254 G i F: e

255 G i F: giovine

256 G: zenochio, a F: zenechio

257 G i F: a

258 G i F: terren e

259 G i F: 23-0.

260 G i F: a

261 G i F: campagna e

262 G: via all'acqua sì, a F: via all'acqua si

263 G i F: biave

264 G i F: a questo

265 G i F: a

266 G: cio è, a F: cioé

267 G i F: i

268 G i F: borgo

269 G i F: vilani, cadaune

270 G i F: conta

271 G i F: 24-0.

272 G i F: dell'Aurana e

273 G i F: vilani

274 G i F: persone,

275 G i F: possa

276 G i F: intrar

277 G i F: vigna

278 G: q (!), a F: q (soldi; u tekstu rukopisa u KAS-u je uistinu: q).

279 G i F: contrafará

280 G i F: sará

281 G i F: contrafatto, a mittá a

282 G i F: Marco e

283 G i F: mittá

284 G i F: sará

285 G i F: credenza

286 G i F: debba pagar e

S. ANTOLJAK

25²⁸⁷ Item se per aventura²⁸⁸ non sara²⁸⁹ alla sedia²⁹⁰ un Zudese, ò uer docì²⁹¹ (!S. A.) possa sentar el Vice Zudese, è²⁹² le sententie siano bone, è ferme,²⁹³ come se fossero fatte per i²⁹⁴ Zudesi in persona.

26²⁹⁵ Item che ciascheduno se possa appellar dauanti à²⁹⁶ m.²⁹⁷ lo Casstelan²⁹⁸ dell'Aurana de cadaun²⁹⁹ sententia, ètermination³⁰⁰ piacendo alle parti, ma non piacendo à³⁰¹ una delle parti, sià qualsi uoglia³⁰² andar dalle dauanti m.³⁰³ lo Castelan,³⁰⁴ debbiano andar dauanti à³⁰⁵ m.³⁰⁶ lo conte de Zara dauanti³⁰⁷ el qual se possano etiam appellar d'ogni atto, et sententia,³⁰⁸ et terminacion da m.³⁰⁹ lo Castelan ³¹⁰ dell'Aurana.

27³¹¹ Item che le condanation³¹² saranno fatte per la sedia dell' Aurana, la mittade se die pagar,³¹³ et la altra mittade uien perdonata³¹⁴ secondo l'usanza.

28³¹⁵ Item che quando i Contettabili³¹⁶ si cambiano³¹⁷ da Zara all'Aurana à³¹⁸ Zara, debbiano pagar à coloro,³¹⁹ che porteranno le

-
- 287 G i F: 25-0.
 288 G i F: *aventura*
 289 G i F: *ará*
 290 G i F: *sedia*
 291 G: *Zudese o ver doi*, a F: *Zudese o ver dei*,
 292 G: *V(ice) Zudese e*, a F: *v(ice) Zudese e*
 293 G i F: *bone e ferme*
 294 G i F: *i*
 295 G i F: 26-0.
 296 G i F: *davanti a*
 297 *messère*
 298 G i F: *Castellan*
 299 G i F: *cadauna*
 300 G i F: *sententia a termination*,
 301 G i F: *a*
 302 G i F: *sia qual si voglia*
 303 *messere*
 304 G i F: *Castellan*
 305 G i F: *a*
 306 *messère*
 307 G i F: *davanti*
 308 G i F: *atto et sententia*
 309 *messère*
 310 G i F: *Castellan*
 311 G i F: 27-0.
 312 G i F: *contradition*
 313 G i F: *dié pagar*
 314 G i F: *vien perdonada*
 315 G i F: 28-0.
 316 G i F: *contestabili*
 317 G i F: *cambiano*
 318 G i F: *a*
 319 G i F: *a coloro*

VRANSKO OBIČAJNO PRAVO

sue robbe, è³²⁰ di suoi compagni³²¹ soldi³²² 2 per caro fin al Lago, soldi³²³ 1 per somaro dal Lago per fin alla marina.

29³²⁴ Item che quelli dell'borgo dell'Aurana³²⁵ sono tenuti³²⁶ dar à i datieri³²⁷ per presente³²⁸ ogni uilano ogni anno d'anno nouo³²⁹ una somma di³³⁰ legne e soldi 6 cio è quelli³³¹ che tin la sorte, et³³² altri habitatori,³³³ che non tien la sorte,³³⁴ sono tenuti à pagar³³⁵ soldi 3 all'anno, e³³⁶ non altro, e³³⁷ le altri Ville³³⁸ sono tenuti di³³⁹ dar i³⁴⁰ loro presenti secondo³⁴¹ le sue usanze e³⁴² li detti datieri³⁴³ sono tenuti³⁴⁴ de farli un pasto all'anno³⁴⁵ per i detti presenti.³⁴⁶

³²⁰ G i F: robbe e

³²¹ G i F: compagni

³²² G i F: q (tako i stoji u tekstu rukopisa u KAS-u).

³²³ F: q (tako i piše u tekstu rukopisa u KAS-u).

³²⁴ G i F: 29-0. Odavde do kraja ovoga dokumenta nema uopće naznačenih brojeva: 29 itd. u onom »Registro delle ducali dirette ai Conti e Capitani di Zara — Atti dei Capitani di Zara e Ducali dirette agli stessi — 1430—1500« [(Ovo je pisano rukom Krekića, bivšeg direktora HAZ-a): N. B. appartenevano all'Archivio Notarile di Zara (pisano rukom E. Böttnera, arhivara HAZ-a) — svešćić 8 (14 - carte scritte), 1. 97], dok u VOP-u u KAS-u nastavljaju se ti brojevi dalje. Mi pak ovaj »Registro...« u bilješkama odsada pa dalje citiramo skraćeno sa »Re«.

³²⁵ Re: *quali dal borgo de la Vrana*

³²⁶ Re: *tegnudi*

³²⁷ Re: *ai daciari*

³²⁸ Re: *prexente*

³²⁹ Re: *uillano ogni anno dala anno nuouo, a G i F: vilano ogni anno d'anno nouo*

³³⁰ Re: *soma de*

³³¹ Re: *zoe quelli, G: ciò è quelli, a F: cioé quelli*

³³² Re: *tien ee sorte. Et, G i F: tien la sorte, et*

³³³ Re G i F: *habitatori*

³³⁴ Re: *le sorte. G i F: la sorte*

³³⁵ Re: *tegnuti de pagar, G i F: tenuti a pagar*

³³⁶ Re: *al al anno, et, G i F: all'anno e*

³³⁷ Re: *Et*

³³⁸ Re: *uille, G i F: ville*

³³⁹ Re: *tegnude de*

³⁴⁰ Re: *I*

³⁴¹ Re: *prexenti secondo*

³⁴² Re: *uxance. Et*

³⁴³ Re: *diti daciari*

³⁴⁴ Re: *tegnudi*

³⁴⁵ Re: *al anno*

³⁴⁶ Re: *I diti prexenti.*

30³⁴⁷ Item che tutti i'Vilani dell'Aurana e³⁴⁸ del suo distretto sino tenuti di³⁴⁹ netar el fosso del castello³⁵⁰ dell'Aurana³⁵¹ intorno³⁵² si dentro come di fuora³⁵³ secondo³⁵⁴ come hanno³⁵⁵ per il passato.³⁵⁶

31³⁵⁷ Item che quando occoresse³⁵⁸ ò uoresse³⁵⁹ caso ch'l³⁶⁰ fosse fatto alcun³⁶¹ furto³⁶² de qualche cosa³⁶³ siano tenuti tutti quelli³⁶⁴ del borgo,³⁶⁵ et anche del destretto, dell'Aurana, cioè³⁶⁶ de quel logo doue sara fatto³⁶⁷ el furto³⁶⁸ andar dietro alla trazza, è³⁶⁹ dar adiutorio à piar mal fator,³⁷⁰ è trouar el furto in³⁷¹ pena de L 2 per cadauno che non andasse essendo chiamato, comandato, ò aldando³⁷² la campagna, ò uer il cridare.³⁷³

32³⁷⁴ Item che tutti quelli³⁷⁵ che haueuranno³⁷⁶ et haueranno i' pegni³⁷⁷ non li possano uender,³⁷⁸ se non li appresenta³⁷⁹ al Zudese, e³⁸⁰ dopo che l'sara appresentando³⁸¹ sià el termine à uenderlo³⁸² per

347 Re nema taj broj, a G i F (339): 30-0.

348 Re: tuti I Villani de la Vrana. et, G i F: tutti i Villani dell'Aurana e

349 Re: destreto siano tegnudi de

350 G i F: Castello

351 Re: de la Vrana.

352 Re: Intorno, G i F: intorno,

353 Re: de fuora. G i F: di fuora,

354 Re: secondo

355 Re: hano fato, G i F: hanne

356 Re: el passado.

357 Re taj broj nema, a G i F: 31-0.

358 F: occoresse

359 Re nema taj izraz, a G i F: o voresse

360 Re: caxo che

361 Re: fosse fato alguno, G i F: fosse alcun

362 Re: furto, a u tekstu rukopisa u KAS-u pojačano su ispravljena slova

u: urt

363 G i F: cosa,

364 Re: tegnudi tuti quelì

365 Re G i F: borgo

366 Re: destreto dela Vrana. zoe, G i F: distretto dell'Aurana, cioè

367 Re: luogo doue sara fato, G i F: lego dove sarà fatto

368 U tekstu rukopisa u KAS-u prepravljjan tintom taj izraz, a u G i F: furto,

369 Re: dredo (sic! S. A.) ala traza, et, G i F: dietro alla trazza, e

370 Re: aiutorio apiar el malfator, G i F: à piar mal fator

371 Re: et trouar el furto. In, G i F: e trovar el furto in

372 Re: andasse siando chiamato ho ho comandato. ho aldando, G: andasse essendo chiamato o comandato o aldando (!), a F: andasse essendo chiamato, o comandato o aldando

373 Re: campana ouer el cridare. G i F: campagna o ver il cridare.

374 Re takoder nema ovog broja, dok je u G i F: 32-0.

375 Re: tuti quelì

376 Re: hauesseno, G i F: havevano

377 Re: hauerano pegni, G i F: haveranno i pegni,

378 G i F: vender

379 Re: apesanta

380 Re: zudexe E, G i F: Zudese, e

381 Re: da puochel sera a presando, G i F: e dopo che l'sará appresentando

382 Re: sia el termene de uenderlo, G i F: sia el termine a venderlo

*fin à giorni undeci et dapo uenduto,*³⁸³ *sia termine à scoderlo fin à giorni otto*³⁸⁴ *immediate sequenti.*

*33*³⁸⁵ *Item che le carni*³⁸⁶ *bovine,*³⁸⁷ *che si fanno alla beccaria*³⁸⁸ *se dobbiamo*³⁸⁹ *stimar per i*³⁹⁰ *stimadori deputati, à uender*³⁹¹ *secondo*³⁹² *La stima,*³⁹³ *e le altre carne si dobbiamo*³⁹⁴ *uender*³⁹⁵ *secondo usanza.*³⁹⁶

*34*³⁹⁷ *Item che ciascheduno che uenira allegar, è*³⁹⁸ *domandar ragion delle*³⁹⁹ *cose stabile, è*⁴⁰⁰ *non possa prouar*⁴⁰¹ *con tre*⁴⁰² *testimonij fide digni, ò uer*⁴⁰³ *con instromento publico,*⁴⁰⁴ *et auttentico*⁴⁰⁵ *non sia*⁴⁰⁶ *ne tegna La ragion*⁴⁰⁷ *per lui.*

*35*⁴⁰⁸ *Item che ciascheduno*⁴⁰⁹ *che uenira allegar ò*⁴¹⁰ *domandar ragion delle*⁴¹¹ *cose mobele,*⁴¹² *La consuetudine uole, et cosi si debbia osseruare,*⁴¹³ *che prouando*⁴¹⁴ *con testimonij*⁴¹⁵ *fide digni, La ragion sia, è tenga*⁴¹⁶ *per lui.*

³⁸³ Re: *fin a zorni. XI. Et da puo uendudo, G i F: fin a giorni undeci et dopo vendute,*

³⁸⁴ Re: *sia termene fina a zorni. 8. G i F: sia el termine a venderlo fin a giorni otto*

³⁸⁵ Re *opet nema tog broja, dok G i F: 33-0.*

³⁸⁶ Re: *carne*

³⁸⁷ G i F: *bovine,*

³⁸⁸ Re: *se farano ala becaria, G i F: fanne alla beccaria*

³⁸⁹ Re: *debiano, G i F: debbiano*

³⁹⁰ Re: *I, G i F: i*

³⁹¹ Re: *deputadi et uender, G i F: deputati a vender*

³⁹² Re: *segondo*

³⁹³ G i F: *la stima*

³⁹⁴ Re: *se debiano, G i F: si debiano*

³⁹⁵ G i F: *vender*

³⁹⁶ Re: *segondo uxanza*

³⁹⁷ Re *tog broja nema, a u G i F je: 34-0.*

³⁹⁸ Re: *uegnira alegar et, G i F: venira allegar o*

³⁹⁹ Re: *raxion dele, G: ragion delle, a F: region delle*

⁴⁰⁰ Re: *stabele, et, G i F: stabile e*

⁴⁰¹ G i F: *provar*

⁴⁰² Re: *3.*

⁴⁰³ Re: *digni, ouer, G i F: digni o ver*

⁴⁰⁴ Re: *cum Instrumento publico, G i F: con instrumento publico*

⁴⁰⁵ Re G i F: *autentico,*

⁴⁰⁶ Re G i F: *sia*

⁴⁰⁷ Re: *la raxion, G i F: la ragion*

⁴⁰⁸ Re *i opet nema tog broja, a u G i F je: 35-0.*

⁴⁰⁹ Re: *zascaduno*

⁴¹⁰ Re: *uegnira alegar ho, G i F: venirà allegar o*

⁴¹¹ Re: *raxion dele*

⁴¹² Re: *mobile,*

⁴¹³ Re: *la consuetudene, vole e cossi deba obseruar, G i F: la consuetudine vole et cosi si debba osservare,*

⁴¹⁴ G i F: *provando*

⁴¹⁵ Re: *con 2 testimonij*

⁴¹⁶ Re: *la rexion sia et tegna, G i F: ragion sia e tenga*

36⁴¹⁷ Item che di⁴¹⁸ danni fatti in campagna La consuetudine, si è, et così si debbia osservar,⁴¹⁹ che colui,⁴²⁰ al quale sarà fatto il⁴²¹ danno, prouando il suo danno per testimonio fide digno, e⁴²² supplendo ancor lui con⁴²³ suo sacramento⁴²⁴ li sia fatto raggione, è soddisfatto,⁴²⁵ el sò⁴²⁶ danno à⁴²⁷ complimento⁴²⁸ de giustitia.⁴²⁹

37⁴³⁰ Item perche e usanza⁴³¹ che per ogni tauerna⁴³² el Zudese dell'Aurana⁴³³ die⁴³⁴ hauer⁴³⁵ per ogni botta soldi 2 li qual die beuer⁴³⁶ de compagnia,⁴³⁷ e de brigada in tauerna⁴³⁸ sia ordinato, e così⁴³⁹ si debbia⁴⁴⁰ osservar,⁴⁴¹ che se l'Zudese⁴⁴² non uorrà⁴⁴³ andar in tauerna⁴⁴⁴ à⁴⁴⁵ beuer,⁴⁴⁶ i detti⁴⁴⁷ due soldi⁴⁴⁸ de compagnia⁴⁴⁹ debbia⁴⁵⁰ hauer⁴⁵¹ solamente⁴⁵² un soldo⁴⁵³ per botta, e⁴⁵⁴ non sia tenuto⁴⁵⁵

417 Re nema ni ovog broja, a G i F: 36-0.

418 Re: de I

419 Re: La campagna, la consuetudene sie. e cossi se debia obseruar, G i F: la campagna la consuetudine si e et cosi si debbia osservar,

420 Re, G i F: colui

421 Re: qual sera fato el dano, G i F: quale sarà fatto il danno,

422 Re: quando el suo damno per testimonio fide degno E

423 Re: cum

424 Re: sagramento, G i F: sacramento,

425 Re: fato raxione e satisfato, G i F: fatto raggione e soddisfatto

426 Re: suo, G i F: sò

427 Re, G i F: a

428 Re: complimento

429 Re: Justicia.

430 Re nema tog broja, a G i F: 37-0.

431 Re: che le uxanza, G: perché e usanza, a F: perché e usanza,

432 G i F: taverna

433 Re: zudexe de la Vrana

434 G: diè a, a F: diè

435 Re: hauere, a G i F: haver

436 G: diè bever a, a F: diè bever

437 Re, G i F: compagnia

438 G i F: taverna,

439 Re: Sia ordenado, e cussi, G i F: sia ordinato e così

440 Re: se deba

441 Re: obseruar, G i F: osservar,

442 Re: sel zudexe

443 Re: uora, G i F: vorrà

444 G i F: taverna

445 Re, G i F: a

446 G i F: bever,

447 Re: I diti, G i F: i detti

448 Re: λ (= soldo) 2

449 Re, G i F: compagnia

450 Re: deba

451 Re: hauere, G i F: haver

452 Isto i Re, tako i G i F.

453 Re: λ (= soldo) 1

454 Re: bota, e

455 Re: tegando, G: tenuto, a F: tenute

VRANSKO OBİĀAJNO PRAVO

beuer⁴⁵⁶ in tauerna,⁴⁵⁷ ne⁴⁵⁸ dar niente del detto⁴⁵⁹ soldo ad alcuna⁴⁶⁰ persona, ma l'altro secondo soldo⁴⁶¹ si⁴⁶² debbia⁴⁶³ ad ogni modo beuer⁴⁶⁴ in tauerna⁴⁶⁵ per li altri in compagnia.⁴⁶⁶

38⁴⁶⁷ Item che ciascheduno⁴⁶⁸ che non sar ⁴⁶⁹ dall'Aurana,  ⁴⁷⁰ del suo contado, e destretto⁴⁷¹ che uenira alla⁴⁷² fiera di⁴⁷³ S. Gregorio⁴⁷⁴ sia tenuto,   debbia⁴⁷⁵ pagar de tutto quello⁴⁷⁶ che l'uendera,⁴⁷⁷   uero⁴⁷⁸ comprara⁴⁷⁹ soldi 1 per lira intendendo⁴⁸⁰ La detta⁴⁸¹ fiera giorni otto d'auanti,⁴⁸²  ⁴⁸³ giorni otto dapo ⁴⁸⁴ la festa di⁴⁸⁵ S. Gregorio.

Mandantes itaque,⁴⁸⁶ et statuentes ad complacentiam,⁴⁸⁷ et commodum uniuersitatis⁴⁸⁸ hominum et habitatorum⁴⁸⁹ Burgi Aurane⁴⁹⁰ eiusque comitatus⁴⁹¹ Capitula⁴⁹² supra scripta⁴⁹³ inuolabiliter⁴⁹⁴ ob-

456 G i F: bever

457 Re (ovdje svr ava 1.97): tauerna, G i F: taverna

459 Re (po inje 1.97): non

459 Re: dito

460 Re: alguna

461 Re: laetro secondo soldo.

462 Re: se

463 Re: debia

464 G i F: bever

465 G i F: taverna

466 Re, G i F: compagnia.

467 Re i opet nema tog broja, dok u G i F glasi: 38-0.

468 Re: zascaduno

469 Re: sera, G i F: sar 

470 Re: de la Vrana ho, G i F: dall'Aurana e

471 Re: destreto, G i F: distretto,

472 Re: uegnira ala, G i F: venir  alla

473 Re: San

474 G i F: Gregorio,

475 Re: tegnudo et debia, G i F: tenuto e

476 Re: tuto quello

477 G i F: vender 

478 Re: ouer. G i F: o vero

479 Re i F: comprara, a G: comprar 

480 Re: Lira, Intendendo, G i F: lira, intendendo

481 Re: la dita

482 Re: zorni. 8. dauanti, G i F: zorni otto davanti

483 Re: et, G i F: e

484 Re: zorni. 8. da poi, G: giorni otto da poi

485 Re: de San

486 Re: Itaque, G i F: itaque

487 Re: complacenciam, G i F: complacentiam

488 Re: vniuersitatis, G: universitatis, a F: universitatis [sic]

489 G: labitatorum, a F: habitatorem

490 Re: burgi Aurane, a G i F: Burgi Aurane

491 Re: comitatus;

492 Re: capitula

493 Re: dicta.

494 Re: Inuolabiliter, G i F: inuolabiliter

S. ANTOLJAK

seruari⁴⁹⁵ debere in⁴⁹⁶ et sub penis,⁴⁹⁷ et stricturis⁴⁹⁸ suprascriptis usitatis et consuetis, ualituris⁴⁹⁹ tamen et duraturis ipsis Capitulis⁵⁰⁰ et conuentionibus⁵⁰¹ ad nostrum,⁵⁰² et successorum⁵⁰³ nostrorum beneplacitum,⁵⁰⁴ et uoluntatem,⁵⁰⁵ qui ualeant,⁵⁰⁶ et possint ipsa capitula,⁵⁰⁷ et concessiones declarare et interpretare,⁵⁰⁸ ac moderare, et corrigere,⁵⁰⁹ et eis Capitulis,⁵¹⁰ et concessionibus addere,⁵¹¹ et diminueri ad ipsorum⁵¹² successorum⁵¹³ nostrorum beneplacitum,⁵¹⁴ et uoluntatem,⁵¹⁵ pro ut⁵¹⁶ eis melius uidebit conuenire.⁵¹⁷

In quorum⁵¹⁸ fidem,⁵¹⁹ et testimonium hoc⁵²⁰ presens registrum⁵²¹ concessimus,⁵²² et fieri mandauimus.⁵²³

Datum Jadre⁵²⁴ die primo⁵²⁵ mensis Aprilis⁵²⁶ indictione 2⁵²⁷ 1454 Anno Incarnacione Domini Nostri Jesu Christi.⁵²⁸

Ego Laurentius Lauredano Comes Jadre⁵²⁹ manu mea scripsi.

Ego Benedictus de Mula Capitaneus⁵³⁰ manu mea scripsi.

-
- 495 G i F: *observari*
 496 Re: *In*
 497 Re, G i F: *penis*
 498 Re: *strituris*
 499 Re: *Valituris*
 500 Re i F: *capitulis*, a G: *Capitulis*
 501 Re: *concessionibus*, G i F: *conventionibus*
 502 Re: nečitljivo, ali očito je ipak: *nostrum*; u tekstu rukopisa u KAS-u je: *nostr*; (= *nostrum*), a u G i F: *nostr*.
 503 G i F: *successorum*
 504 G i F: *beneplacitum*
 505 G i F: *uoluntatem*
 506 Re: *Qui ualeant*, G i F: *qui ualeant*
 507 G i F: *Capitula*
 508 G i F: *interpretare*
 509 Re: *corrigere*
 510 Re: *capitulis*
 511 G i F: *addere*
 512 Re: *Ipsorum*
 513 G i F: *successorum*
 514 G i F: *beneplacitum*
 515 G i F: *uoluntatem*
 516 Re: *prout*, G: *pro ut*, a F: *pre*
 517 G i F: *uidebit conuenire*.
 518 U tekstu rukopisa u KAS-u: *quor*;
 519 G i F: *fidem*
 520 G i F: *hec*
 521 Re: *registrum*. Tekst rukopisa u KAS-u *registr*; a G i F: *registr*.
 522 G i F: *concessimus*
 523 G i F: *mandauimus*.
 524 G i F: *Jadre*
 525 G: *primo*, a F: *prime*
 526 Re: *aprilis*
 527 Re: *Indictione 2.^a*
 528 Re: *Incarnacione domini nostri Jesu Christi*. Tekst rukopisa u KAS-u:
 In: *Dom. N. I. C.*; G: *Dom. NIL.*; a F: *Inc. Dom. N.*
 529 G i F: *comes Jadre*
 530 Re: *Caps*. Tekst rukopisa u KAS-u: *Cap.^s*, a G i F: *Caps*.

Et ego Antonius⁵³¹ Campolongo q. D. Alberti de Padua publicus⁵³² Imperiali auctoritate Notarius,⁵³³ et suprascripti⁵³⁴ M. cⁱD.⁵³⁵ Comitiss Jadre Cancellarius⁵³⁶ capitula suprascripta, et concessiones suprascriptas⁵³⁷ Instrumento suprascriptorum Magnificorum Dominorum⁵³⁸ Rectorum Jadre scripsi, et registraui, ut supra continetur, ac compleui, et signaui.«⁵³⁹

Već je rečeno da se ovaj rukopis čuva u Ostavštini I. Luciusa u KAS-u u Splitu pod sign. 528, ser. B, list 144—147. Format tih listova je 29,5 x 21 cm.

Iznad teksta, sasma gore, na prvom listu napisano je debelim slovima, crnom tintom: 144, a uporedo s tim brojem su brojevi: 70 i 83, koji su prekriveni.

Na drugom listu, na isti način, sasma gore piše broj: 145, a sa strane brojevi: 73 i 83, koji su također prekriveni.

Na trećem listu je broj: 146, a prekriveni su uporedni brojevi: 139 i 69, dok 87 (jedva vidljiv i pisan sasma drugom rukom) nije prekriven.

Na četvrtom listu je broj: 147, a uporedni je broj: 74, koji nije prekriven, dok je jedva vidljiv broj 89.

To bi bile vanjske karakteristike ovoga vrlo važnog dokumenta, koji se, dakle, sastoji od 4 lista ili 7 stranica (one nisu paginirane nego samo listovi).

Ovaj VOP ili tzv. *Vranski zakonik* je prepisivala ona ista ruka koja je prepisivala i tzv. *Novigradski zbornik*, a koji se također nalazi u Luciusovoj ostavštini u KAS-u, u sv. 528, ser. B od 1. 138—143, tj. prije ovoga našega dokumenta.

Po našem je mišljenju i jedan i drugi spis prepisao P o n t e (ili L j u b a v a c) i poslao ga Luciusu, koji ga je onda pohranio među ostale prijepise izvora, pa su tako do danas sačuvani u navedenoj Luciusovoj ostavštini u KAS-u.

Vrst papira na kojem je pisan *Novigradski zbornik* ista je kao i onoga na kojem je prepisan VOP ili tzv. VZ, koji bi se zapravo na osnovi pojedinih izraza sadržanih u prijepisu teksta ovoga dokumenta mogao ispravnije nazivati i: »Capitula... priuilegiorumque lit-

⁵³¹ Re i F: *Antonius*. Tekst rukopisa u KAS-u: *Ant.s*, a G: *Ant-s*

⁵³² Tekst rukopisa u KAS-u: *publ.s*, a G i F tog izraza nemaju.

⁵³³ Re, G i F: *Not.*, a tekst rukopisa u KAS-u: *Not.s*

⁵³⁴ G i F: *supra...*

⁵³⁵ = *Magnifici Domini*

⁵³⁶ Tekst rukopisa u KAS-u: *Jadre Canc:s*; G: *Jadr. Canc-s*; a F: *Jadre Concellarius*

⁵³⁷ G: *suprascriptas*, a F: *suprascriptaa*

⁵³⁸ Tekst rukopisa u KAS-u: *In.to suprascriptor; Mag:rum D' nr;*

⁵³⁹ G i F iza »suprascriptaa...«, dalje pa do kraja nemaju više ništa već su to signirali samo točkicama.

terarum et consuetudinem uniuersitatis hominum et habitatorum burgi Aurane eiusque comitatus«. No to je nešto ipak malo preopširno i zato ćemo ostati na jednostavnijem nazivu: VOP ili tzv. VZ.

Po Baradi »papirnati sveščić« *Novigradskog zbornika* je »vel. 30x20,5 cm« i potječe »iz XVII stoljeća«. Nije ovjerovljen i nije označen prepisivač.

Svakako je to prijepis iz »libro delli processi inespediti nel tempo del regimento dal clementissimo signor Antonio Navagier, già conte di Zara« (1557—1558). Na l. 138, sa strane, drugom rukom, kratkim latinskim registom napisano je: »Croatiae consuetudines«. ⁵⁴⁰ Kako se i u VOP-u ili tzv. VZ-u u tekstu na početku navode »Capitula . . . consuetudinorum . . .«, a na kraju piše o »consuetudinibus«, onda nema sumnje da i VOP, kao i *Novigradski zbornik*, spada u »Croatiae consuetudines«. Naime, već se u uvodu *Novigradskog zbornika* govori o »le consuetudini che sono state nel paese di Croacia cominciando da Tnina⁵⁴¹ fin a Nona«, tj. tu se radi o običajima koji su bili na tlu Hrvatske između Knina i Zadra.⁵⁴²

U vezi s tim I. Grgić dodaje da se je s vremenom izgubio izvorni naslov »toga zakonika običajnog prava (»običajno pravo, koje je važno u zemlji Hrvatskoj od Knina do Nina«) pa su ga zvali: consuetudini di Zara«, ⁵⁴³ iako nigdje ne piše da mu je bio takav kasniji naziv!

Po svoj prilici Grgiću se čini da je iz druge polovice 16. st., kao i *Novigradski zbornik*, onaj sporazum, sačuvan u HAZ-u, gdje se govori o »le consuetudini del territorio di Zara«, ⁵⁴⁴ što je i opet diskutabilno.

Iako VOP ili tzv. VZ nema naslova, već se iz uvoda i njegova kraja očituje da se takođe radi o *consuetudines* ili o običajnom pravu, kao i o raznim drugim povlasticama koje se izravno tiču posjeda vranskog područja, a napose samoga burga Vrane.

Kao što je i *Novigradski zbornik* nastao radi potreba mletačke vlasti, što potvrđuje i njegov sadržaj, ⁵⁴⁵ tako su — samo vremenski prije — sastavljene na molbu vranskog suca i ljudi selâ vranskog

⁵⁴⁰ M. Barada, *Starohrvatska seoska zajednica*, Zagreb, JAZU, 1957, str. 153, 150.

⁵⁴¹ U prijepisu ovoga *Novigradskog zbornika*, koji je u Ostavštini Š. Ljubića (HAZ) kao i u rukopisu Garagnin-Fanfogna, piše: Zara (M. Barada, o. c., str. 150—152, 158, bilj. 6).

⁵⁴² M. Barada, o. c., str. 158.

⁵⁴³ I. Grgić, »Buntovni pokret . . .«, *Radovi Instituta JAZU u Zadru*, 6—7, 558, bilj. 21.

⁵⁴⁴ I. Grgić, »Pabirci po dalmatinskoj agrarnoj historiji«, *Zadarska revija*, 3/1954, br. 2, str. 128, bilj. 16.

⁵⁴⁵ M. Barada, o. c., str. 158.

distrikta i »consuetudines« u obliku »capitula« ili članova, tj. staro vransko običajno pravo ili tzv. VZ. To se je dogodilo 1. IV 1454. godine, za vrijeme zadarskog kneza Lovre Loredana i kapetana toga grada Benedikta de Mula, a sve je to prepisao, ubilježio i potvrdio knežev notar Antonije Campolongo, kako se to vidi iz sadržaja teksta VOP-a.

Zapravo se ove »consuetudines« ne bi trebale zvati *Vranski kmetski zakonik* ili *Vranski zakonik*, već *Vransko običajno pravo*, kao što se ni *Novigradski zbornik* ne bi trebao titulirati onako kako ga je prozvao Barada, već *Hrvatsko običajno pravo od 1551. i 1553. godine*, kako ga je uostalom već prvi pod tim naslovom objelodanio L. von Thalloczy.⁵⁴⁶ Uostalom i u uvodu tzv. *Novigradskog zbornika* govori se o »običajima« koji su na tlu Hrvatske između Knina i Zadra, a tih su se običaja držali »naši djedovi i pradjedovi i mi poslije njih«.⁵⁴⁷ Drugim riječima, ti običaji (tal. *consuetudini*, a lat. *consuetudines*) ne znače drugo nego običajno pravo, koje je nastalo iz potrebe održanja gospodarskoga, kao i drugih oblika društvenog života, kako to piše M. Barada.⁵⁴⁸

Prema tome mi na području od Knina do Zadra imamo tri vrste »consuetudines«: 1. Baradin *Novigradski zbornik* ili *Hrvatsko običajno pravo od 1551. i 1553.*, 2. *Vransko običajno pravo (VOP)* ili tzv. VZ i 3. *Običajno pravo zadarskog područja*, koje samo citira I. Grgić.⁵⁴⁹ Po Baradi tzv. *Novigradski zbornik*, koji se nalazi u Luciusovoj ostavštini, prepisan je »negdje u XVII stoljeću«,⁵⁵⁰ a iz toga istog stoljeća je i prijepis *Vranskog običajnog prava*, koje je pisano istom rukom kojim i onaj zbornik.

Koje je od ta tri običajna prava nastalo najranije i bilo prvo primjenjivano u praksi?

Na to je teško dati izravan i sasna određen odgovor, ali se svakako može pretpostaviti da je to *Vransko običajno pravo*, sastavljeno prvo na želju zajednice stanovništva burga i okolice Vrane, čiji su predstavnici iznijeli svoje privilegije i običajna prava, a onda je sve to pregledano i ispitano, te je knežev notar Antonije Campolongo, dozvolom i odobrenjem mletačkog kneza i kapetana u Zadru, napisao ta »capitula« u obliku »*instrumentum-a*«, koji se u tom smislu VOP-u naziva i »*registrum*«, te je onda sve to i ovjerovljeno.

⁵⁴⁶ Hrvatsko običajno pravo od god. 1551. i 1553, *Glasnik Zemaljskog muzeja BiH*, XVIII, Sarajevo, 1906, str. 17—36; »Das kroatische Gewohnheitsrecht vom Jahre 1551 und 1553«, *Illyrisch-albanische Forschungen*, I, München und Berlin, 1916, str. 487—526. (Tu je Thalloczy donio talijanski tekst i njemački prijevod, ali zato ne kaže da ga je već prije objelodanio.) Inače, ne pozna taj Thalloczyev rad iz 1916. (M. Barada, o. c., 149).

⁵⁴⁷ M. Barada, o. c., str. 158.

⁵⁴⁸ o. c., str. 154.

⁵⁴⁹ »Pabirci . . .«, str. 128, bilj. 16.

⁵⁵⁰ M. Barada, o. c., str. 152.

To je učinjeno iz obostrane koristi, tj. zbog stanovništva vranskoga predjela kao i zbog potreba mletačkih upravnih vlasti, kako se vidi iz samoga teksta ovoga dokumenta.

No, iako je 1454. bilo ovako zagarantirano *Vransko običajno pravo* u ime dužda sa strane zadarskih rektorâ zajednici ljudi i stanovnika te varoši i njenoga distrikta, već 6 godina iza toga saznaje se da su tamošnje mjesne vlasti kroz više godina nekažnjeno kršile te vrlo stare običaje i privilegije ljudi Vrane i njenoga distrikta, potvrđene od prejasnog duždeva gospodstva. Stoga su se neki »homines« Vrane u ime ljudi navedenoga mjesta i distrikta, odanih mletačkoj vlasti, kako stoji u dokumentu, 1460. požalili izravno sindicima i provizorima Juliju Contarenu i Antoniju Veneriju zbog nepravdi, napose sa strane vranskih dacijara. Oni su uvažili njihove žalbe i donijeli odluku, koju je u obliku »capitula« tek 30. V 1464. mletački senat odobrio.⁵⁵¹

5.

Iako se je već Freidenberg opširno pozabavio pojedinim nazivima u vranskom dokumentu, a napose imenom »vilan« i slično, i mi ćemo to isto učiniti — samo na malo drugačiji način. Naime, mi ćemo neke nazive i izraze produbiti drugom arhivskom građom i time nastojati dati što zaokruženiju sliku socijalnog društva ovog kraja.

Naravno da je i u centru naše pažnje izraz »uilan« ilj »uilani«, koji se vrlo često i izravno navodi u *VOP-u* (čl. 1—4, 8, 10, 12, 15, 16, 18, 19, 24, 30). No još i u doba narodnih vladara u Hrvatskoj se za seljake masovno primjenjuje naziv »villani«,⁵⁵² i to u drugoj polovici 11. stoljeća. Oni su tada pretežno bili naseljeni na kraljevskoj ili crkvenoj zemlji koju su obrađivali. Neki od njih čak prisustvuju kupoprodajnim ugovorima (npr. Petra Crnoga u okolici Splita) ili kao svjedoci pri darivanju (npr. samostanu sv. Ivana u Biogradu) ili pak prodaju (tom istom samostanu) svoje alode ili zemlje u pojedinim selima ili mjestima zadarske okolice.⁵⁵³

U *Supetarskom kartularu* govori se također o »uillanis«, u jednoj darovnici spomenutoga Petra Crnoga iz 1080. god. u korist

⁵⁵¹ Š. Lj u b i ć, *Listine o odnošajih između juž. Slavenstva i mlet. republike*, X, MSHSM, 22, Zagreb, 1891, str. 157—159 i bilj. 1.

⁵⁵² Čak u *Čedadskom (Cividale) evangelistaru*, gdje se nalazi popis raznih imena iz o. 850—896. god., pa tako i kneza Trpimira, navodi se upravo iz toga razdoblja izraz »Uuilan« (Fr. R a č k i, *Documenta historiae chroaticae periodum antiquam illustrantia*, RD, MSHSM, VII, Zagrabiae, 1877, 383).

⁵⁵³ RD, 53, 114, 128, 163, 165, 166, 171—173.

⁵⁵⁴ RD, 128; V. N o v a k — P. S k o k, »Jura sancti Petri de Gomaji«, *Supetarski kartular*, Djela JAZU, Zagreb, 1952, str. 214.

crkve i samostana sv. Petra u Selu, gdje oni nastupaju iza »nobiles« kao svjedoci.⁵⁵⁴ Prema tome oni su ovdje tretirani kao slobodni seljaci.

U tzv. *Budvanskom statutu* (cap. CCXXXXVIII), u naslovu poglavlja, izjednačuje se »homo della villa« sa »villan«, te mu se ne dozvoljava da kupi bilo kakav posjed u budvanskom distriktu.⁵⁵⁵

U odredbi mletačke centralne vlasti 1440. god. strogo se zabranjuje vilanima ulcinjskog predjela sadnja novih vinograda i određuje se koje sve mjere treba poduzeti, ako vilani upadnu na zemljišta ulcinjskih građana i započnu graditi kuće i saditi vinograde.⁵⁵⁶

Du Cange izjednačuje vilane sa seljacima (Rustici, Paganenses) i kaže da se »Villani«⁵⁵⁷ razlikuju od serva, dok Ardelio della Bella »Villano« naprosto izjednačuje sa »Paganus«, te »Segljanin« i »Hlap«,⁵⁵⁸ a Vl. Mažuranić, pozivajući se na jedan izvorni podatak, gdje se kaže da Vlasi i vilani imaju istu zabranu paše u šibenskom distriktu 1357. god.,⁵⁵⁹ smatra da tada izraz villanus znači: kmet, vlah.⁵⁶⁰ I. Beuc, prema *Zadarskom statutu*, zaključuje da bi vilani mogli biti obuhvaćeni pod pojmom »rusticus«, ali zato ne i pod pojmom »habitatores«, jer su živjeli na tuđoj zemlji,⁵⁶¹ dok J. Lučić kaže »da villanus: stanovnik izvangradskog područja, dakle agrarnog područja — seljak kao takav — zemljoradnik — polovnik i uopće poljoprivredni zakupnik — može pripadati nekom zemljovlasniku u smislu da kod njega radi — poistovjećuje se neki put s 'rusticus', ali nije isto što i homo«.⁵⁶²

Međutim, Freidenberg vilana vranskog distrikta smatra u početku seljakom, »tj. zavisnim«, a vilanstvo mu je »kmetstvo«. Malo zatim pita se isti pisac, »kojoj kategoriji pripada vranski vilan« i da li je »on kolon ili kmet?« Donoseći neke primjere o

⁵⁵⁵ *Statuta et leges civitatis Buduae, civitatis Scardoniae, et civitatis et insulae Lesinae*. Cura Š. Ljubić, MHJSM, Pars I, vol. III, Zagrabiae, 1882, str. 52, 53.

⁵⁵⁶ A. Pertussi, »Per la storia di Dulcigno nei secoli XIV—XV e dei suoi statuti cittadini«, *Studi veneziani*, XV/1973, Firenze, 1975, str. 250—255, 260, 261, 263.

⁵⁵⁷ C. du Fresne domino Du Cange, *Glossarium mediae et infimae latinitatis*, 8, Niort, 1887, str. 331.

⁵⁵⁸ A. della Bella, *Dizionario italiano-latino-illirico*, II, Ragusa, 1785, str. 427.

⁵⁵⁹ T. Smičiklas, *Codex diplomaticus regni Dalmatiae, Croatiae et Slavoniae*, XII, Zagreb, 1914, str. 438 — Pod Ninom 14. XII 1357.

⁵⁶⁰ Vl. Mažuranić, *Prinosi za hrvatski pravno-povjestni rječnik*, II, Zagreb, 1908—1922 (Pretisak 1975), str. 1574.

⁵⁶¹ I. Beuc, »Statut zadarske komune iz 1305. godine«, *Vjesnik Državnog arhiva*, 2, Rijeka, 1954, str. 561.

⁵⁶² J. Lučić, *Prošlost dubrovačke Astoreje, župe Šumeta, Rijeke, Zatona, Gruža i okolice Grada do 1366*, Posebna izdanja MH, 7, Dubrovnik, 1970, str. 90.

obavezama ovoga vilana, on kaže da te »značajke upućuju na zaključak o kmetskoj prirodi vranskog vilana«. No ima »i suprotnih crta«, koje također iznosi pa je »u osnovi« vranski vilan... tipičan kmet«, što potvrđuje i »postojanje u VZ rente, koja je obična za kmetove«. Ali »njegovu čisto dalmatinsku osobinu predstavlja osobna sloboda, njegova sposobnost da uvijek može slobodno otići sa zavisne parcele«. Inače »eksploataciju vilana« vrše feudatariji i mletačka država, u čije ime »istupaju skupljači poreza (datieri)«. ⁵⁶³

Držeći se tzv. VZ-a T. Raukar ubraja i »kmetove (vilane)« među slojeve vranskog stanovništva. ⁵⁶⁴

Kada smo ovako sagledali razna mišljenja o vilanima, pogledajmo prvo kada se sve u izvorima, tj. u zadarskim notarskim spisima navode vilani u prvoj polovici 15. stoljeća.

U Diklu se spominju vilani (s obavezama) samostana sv. Krševana u Zadru. Čak se 12. VII 1413. ti isti vilani poimenično, s dvornikom samostana sv. Krševana u Diklu, obavezuju ugovorom (pacto) zadarskom plemiću ser Kresoju de Cressava de Cressava dobro obraditi njegovu zemlju u Cerodolu u zadarskom distriktu »secundum more boni laboris«, uz uvjet da od rastlinstva na podvornicama i izvan njih daju 1/4. Osim toga oni mogu pasti stoku na pašnjacima ser Kresoja, a uz to taj plemić im treba svake godine, kad god mu obrađuju zemlju, davati 30 dobrih kokoši. ⁵⁶⁵

1419. u okolini Zadra javlja se Radac Stojmilić iz Mahuraca, »villanus ser Filipi de Mattafaris«, a te iste godine spominje se i Filip Veterinić iz sela Podi (districtus Jadre) kao vilan udove ser Federika de Grisogonisa. ⁵⁶⁶

God. 1433. nailazimo u istim notarskim izvornim spisima na 4 vilana. Jedan je vilan porodice »de Grisogonis« u selu Krašević (Craschiauich), drugi je Marko iz sela Polišani (Polissani), vilan »ser Donati«, treći je Mihovil Bojković iz sela Kobilaglavčić (Cobilagla-uich), a četvrti Pavao Korušić iz sela Veljana (Veliane), obojica vilani porodice Detriko (Detrico, Detricho). ⁵⁶⁷

God. 1434. nailazimo u zadarskim notarskim spisima na samo 2 vilana. Prvi je Smoljan Brajkolinović iz sela Miljacka (Miliaçcha u districtus Jadre), vilan (villanus) porodice »de Boico«, a drugi Jadrio Radošić iz sela Bibinja (Bibine districtus Jadre), vilan (villanus) samostana sv. Marije u Zadru. ⁵⁶⁸

⁵⁶³ M. M. Freidenberg, o. c., str. 328—331.

⁵⁶⁴ T. Raukar, »Marginalia...«, str. 373.

⁵⁶⁵ HAZ — SZN Theodorus de Prandino (1403—1441) b. I, f. I, 431 — 12. VII. 1413.

⁵⁶⁶ HAZ — SZN Bartholomeus de Annobonis de Serçana — Instrumenti 1415—1428, b. I, f. I/2—22. i 25. III. 1419.

⁵⁶⁷ HAZ — SZN Nicolaus de HO (1433—1436) b. I, f. I/1—18., 26. VIII, 4. i 12. XI. 1433.

⁵⁶⁸ HAZ — SZN Nicolaus de HO b. I, f. I/3—1. I, 12. II. 1434.

VRANSKO OBIČAJNO PRAVO

U drugoj polovici 15. st. susreće se u istim spisima, 1456. god., Tomo Mikulić iz sela Draginića »districtus Nouigradus«, vilan (vilani) »comitatus superioris Luke nobilium Bribirensium et Carigranorum et aliorum nobilium croatorum habentium suas possessiones et villas in superiori Luka«. ⁵⁶⁹

Sljedeće godine citirana su u jednom kupoprodajnom ugovoru 4 seljaka »de vila Tercice«, ⁵⁷⁰ a 1458. anonimno se spominju »vilane e lauradori i de Pachoschiane come Poschalina«, ⁵⁷¹ dok 1486. pjeva zadarski notar svećenik Jeronim Vidulić o... Rustici villani, che in tanti affari semper istis...« ⁵⁷²

S onim vranskim vilanima u VOP-u povezani su i njihovi »Patroni«, prema kojima su u pogledu obrade zemlje i vinograda imali točno određene obaveze kao i izuzeća od njih, navedene u članovima ili kapitulima *Vranskog običajnog prava* (čl. 9, 10, 15, 19). Ti su se patroni zvali »patronos feudorum«, tj. gospodari feudâ, koji se 1428. god. ⁵⁷³ javljaju u zadarskoj okolici, a na svojim posjedima imaju razne vrste kmetova, od kojih se jedni zovu »vilani« a drugi »vilici«. ⁵⁷⁴

Iz povelje od 27. VIII 1490. doznaje se da se vilici i »judex ville Chiacafci« pred zadarskim knezom tuže »quod duornici et gastaldiones patronorum dicte ville Chiacafci⁵⁷⁵ inducunt equos, uel induci faciunt alienarum personarum, quam propriorum patronorum ad pasculandum in gaijs propriis ipsorum Villicorum (S. A.)...«. Nakon toga je knez presudio da nitko ne smije pâsti u gajevima ovih vilikâ. ⁵⁷⁶

⁵⁶⁹ HAZ — SZN Simon Damiani (1446—1476), b. III, f. IV/18, 325, 325a — 3. V. 1456.

⁵⁷⁰ HAZ — SZN Simon Damiani, b. IV, f. V/2, 84a, 85 — 9. IV. 1457.

⁵⁷¹ HAZ — SZN Simon Damiani, b. V, f. VIII/4, 194a, 195 — 4. I. 1458.

⁵⁷² HAZ — SZN Presb. Hieronimus Vidulich, b. I (1483—1499), f. I/4 — oštećeni list. Gl. i V. Valčić, »Jerolim Vidulić najstariji hrvatski pjesnik Zadra«, *Zbornik Instituta za historijske nauke u Zadru*, Zadar, 1/1955, str. 90 (tekst). To su stihovi kojima se izruguje primitivan život i grube seljačke poslove (83). Te je stihove objelodanio i slobodno preveo na hrvatski jezik dr I. Grgić u 261. broju *Glasa Zadra* (kaže i V. Valčić u bilj. 20; inače mu nije točan podatak: Instrumenti 5).

⁵⁷³ Š. Ljubić, *Listine...*, IX, MSHSM, 21, Zagreb, 1890, str. 31 — 24. IV. 1428.

⁵⁷⁴ U pergameni iz 15. st., koja se odnosi na mjesta: Brest, Podgoria, Nicolovića i Novecho a tiče se poreza, govori se i o »villici dicte ville« (Novacho: S. A.) pod kaštelom »Raspurch« u Istri (Historijski arhiv u Rijeci — Parenzo — Storia ecclesiastica Negri e Polistini. No 39 — kutija — br. 15 — Raspo — 7).

⁵⁷⁵ Vlasnici ovoga sela su bili Markovići »de genere Subichorum«, koji su u vezi s tim dali izjavu zadarskom knezu. (HAZ — Spisi plemićke porodice de Ponte, br. 1, str. 21, a — Isprava od 27. VIII. 1490. Prijepis iz 17. st.)

⁵⁷⁶ HAZ — Spisi plemićke porodice de Ponte, br. 1, str. 20 — Prijepis pergamene od 27. VIII. 1940. iz 17. st.

I dok se u *VOP-u* govori samo o vilanima, u *Zadarskom katastiku (ZK)* od 1421. (s dodacima iz kasnijih godina, druga pol. XV st.), pored vilana se citira i vilike.

Po *Du Cangeu* »villicus« je najprije neke vrsti ubirača poreza u selu, a kasnije mu villicus stoji na čelu sela.⁵⁷⁷

Mažuraniću je »villicus« = vasnik,⁵⁷⁸ Nadi Klaić su pak vilici isprva »seoski suci«, a zatim ona smatra da »termin vilicus treba da označava uopće stanovnike sela odnosno kmeta«,⁵⁷⁹ dok T. Raukar naprosto piše: »Stanovnik sela (villicus, kmet)«. ⁵⁸⁰

Komentirajući prijevod izvoda iz *Zadarskog katastika* N. Klaić kaže da »judex ili villicus je jedan između kmetova koji ubiru davanja od stalih kmetova, zato ima neke povlastice«. ⁵⁸¹

Inače u *ZK* se spominju na području vranskog kastruma vilici u selu Hraštanima, gdje su obrađivali 15 ždrijebova zemlje i svake godine davali 1/4 i 1/10 dijela od svih prihoda od plodina. U Poškalcini pak, koja je bila u istom predjelu, na nekim ždrijebovima zemlje stanovalo je 9 vilika,⁵⁸² za koje nije označeno koliko moraju davati od plodina. Međutim i vilani kao stanovnici (habitatores)⁵⁸³ ove iste Poškalcine davali su svake godine vranskom kastrumu na blagdan Sv. Marije u kolovozu, u novcu 20 libara dinara.

Kako su se dnevno pojavljivale razmirice između zakupnika prihoda (conductores introitum) vranske tvrđave i vilika istoga kastruma, to je zadarski knez Luka Trono (1436) u ime dužda odredio da ti isti vilici, podvrgnuti (subditi) vranskoj tvrđavi, svake godine

⁵⁷⁷ »Villicus, Actor, Exactor villae pensionum, Insularius. Villicus, Dispensator vel Gubernator Propriae villae est Gubernator, unde a villa nomen habet ... Villicus, διοκονόμος ... Villici id est, provisores villarum ... Sed posterioribus seculis pro eo accipitur, qui vulgo Major villae dicitur, seu ... Villici, id est, majoris et omnium servientium villae ...« (C. du Fresne domino Du Cange, o. c., 8, str. 334).

⁵⁷⁸ Vl. Mažuranić, o. c., II, str. 1574, 1543.

⁵⁷⁹ N. Klaić, »Stjepan Antoljak, Zadarski katastik 15. stoljeća«, *Historijski zbornik (HZ)*, IV/1—4, Zagreb, 1951, str. 281.

⁵⁸⁰ T. Raukar, »Ekonomski odnosi na posjedima rogovskog samostana u XV i XVI stoljeću«, *HZ*, XXIII—XXIV, Zagreb, 1970—71, str. 247.

⁵⁸¹ N. Klaić, *Izvori za hrvatsku povijest do 1526. godine*, Zagreb, 1972, str. 265.

⁵⁸² S. Antoljak, »Zadarski katastik 15. stoljeća«, *Starine JAZU*, 42, Zagreb, 1949, str. 389, 392.

⁵⁸³ I dok Beuc, prema *Zadarskom statutu*, zaključuje da pod pojmom habitatores »nisu bili obuhvaćeni i vilani, jer su ovi živjeli na tuđoj zemlji, koju su pod pogodbom obrađivali i od toga izdržavali« (I. Beuc, o. c., str. 565), Raukar kaže da habitator »može biti i kmet ili težak, a ne samo obrađivač vlastitog zemljišta« i da se »u izvorima XV. st. stanovnik distrikta koji živi na vlastitoj zemlji naziva samo terminom »habitator« (T. Raukar, *Zadar u XV stoljeću*, Monografije, 6, Zagreb, 1977, str. 63, bilj. 37).

obrađuju sa par volova 1 gonaj zemlje umjesto zгона (pro sgono),⁵⁸⁴ tj. da obrađuju polovicu, kako je to uobičajeno u zadarskom distriktu. Nadalje ovaj isti knez je pojasnio svoju odredbu u pogledu obaveze vilika vranske tvrđave, tj. da oni polovicu zгона siju svake godine, a drugu polovicu da obrađuju, kako je to običaj u zadarskom distriktu (S. A.). Ujedno je naredio da svi vilici, podvrgnuti (subditi) ljubačkoj tvrđavi, moraju da rade s par volova i obrađuju 1 gonaj zemlje umjesto zгона, tj. pola zгона da zasiju svake godine, a drugu polovicu da gaje, kako je to običaj u zadarskom distriktu (S. A.). Osim toga trebaju da svake godine na svoj trošak, kroz 12 dana, hrane ovcu prema istom običaju, kako su obavezani i oni iz Vrane.

U selima Tinju, Zablacu, Blačanima, Skorebiću, Bojskoj i Malinavasi, u području vranskog distrikta, vilani koji su ondje stanovali (residentes), svake su godine davali u određeno doba vranskoj tvrđavi 1/4 i 1/10 od svih i pojedinih vrsta od plodina sa ždrijebova oranica i vinograda s pašnjacima koje su obrađivali (laborantes terrena). A kada bilo kome vilanu naloži gospodar mjesta da ide u Zadar, Nin, Vranu, Novigrad i Pag, plaća mu on i trošak.⁵⁸⁵

Dakle, vilicima u selima vranskog distrikta, osim u selu Hraštanima, u to je doba od mletačkih vlasti bilo određeno što imaju raditi i koje su im obaveze, dok je vilanima bilo raspodijeljeno da sa ždrijebova zemlje koju obrađuju, daju točno 1/4 i 1/10 od svih vrsta svojih plodina. To znači da je i te kako postojala razlika u obavezama između vilana i vilika, koji su zapravo i bili pravi kmetovi navedenih kastruma, tj. mletačke vlasti.

Pored obaveza vilana i vilika u ZK postoje upisane i brojne oranice s područja vranskog kastruma. Od njih su neke bile obrađene, a druge neobrađene, te su zato svi vilani koji su ih obrađivali, morali davati ovoj istoj tvrđavi već spomenutu 1/4 i 1/10 od svih prihoda plodina.⁵⁸⁶

Ako pažljivo pogledamo VOP od 1454. godine vidjet ćemo da su navedeni samo »vilani«, »laorator«-i⁵⁸⁷ i »feudatarij«,⁵⁸⁸ uz »borghe-

⁵⁸⁴ U zadarskom notarskom spisu od 1454. čak se govori o »vineatam ... vocatam Sgonac positam in uilla Muruice parue ...« (HAZ — SZN Nicolaus q. Benedicti [1433—1469], b. II/1, testamenti, 6—5. XII. 1454).

⁵⁸⁵ S. Antoljak, o. c., str. 390, 392, 393, 396, 390, 398.

⁵⁸⁶ S. Antoljak, o. c., str. 390.

⁵⁸⁷ U čl. 14 VOP-a piše »laorator«, za koga Raukar kaže da označuje »težaka koji obrađuje već uzgojeni vinograd«, pozivajući se na zadarski statut. Nadalje tvrdi da »laborator nema nikakvih prava nad obrađivanim vinogradom«. On ga samo kao težak uzima »u kratkoročni zakup, a nakon isteka ugovornog roka vinograd u potpunosti prepušta njegovu vlasniku« (T. Raukar, o. c., str. 64, 92). Koje su dužnosti i obaveze imali »laboratores«, opisuje nam ZK. Inače se na posjedima koji su pripadali vranskom kastrumu, navode kao obrađivači zemlje pojedinog sela »villani laborantes«, kojima su određena po-

sani« i »habitori«, ali ne i »vilici«, iako su u ZK 1431. i 1436. upravo oni pretežno citirani, tj. da se nalaze na području vranskog kastruma. Stoga je uistinu čudno da ni Grčić a ni Freidenberg kao ni i Raukar, koji su vrlo dobro poznavali i ZK i VOP, nisu to zapazili.

U selima (Cerinci, Papračane, Trnovo, Domakovci, Pritičević, Stupić, Koruplja, Konjašice), koja su pripadala novigradskom distriktu i kastrumu, spomenuti su pak samo feudatari, ali ne i vilici i vilani. No zato su naznačeni »laboratores« feudatarijā. Oni su obrađivali ždrijebove oranica, vinograda i pašnjaka. Stoga su oni morali svake godine davati raznovrsne »honorantias«⁵⁸⁹ ili darove novigradskom kastrumu i feudatarima, osim sela Cernici, gdje su »laboratores« pored tih »honorantias« davali i »infrascripta pheuda«,⁵⁹⁰ tj. feudalna podavanja. Svi su ti darovi bili točno određeni, a obrađivači ždrijebova su također bili obavezni davati novigradskom kastrumu još 1/4 od svih prihoda svojih plodina.⁵⁹¹

Što se tiče vilika u već toliko puta spomenutom zadarskom distriktu, oni su u nekim selima, gdje su stanovali, plaćali i desetinu i marturinu, koju su prije 1435. ubirali ostrovički kapetani. God. 1435. dobio je od zadarskog kneza i kapetana u zakup tamošnji građanin Petar Majnerije⁵⁹² iz Milana da ubire i desetinu⁵⁹³ i marturinu od vilika, a vojšćinu od pojedinih zadarskih građana i stanovnika.

davanja. (Gl. S. Antoljak, ZK, str. 394, 397, 390). Interesantno je da po čl. 14 VOP-a nijedan »laorator« a ni ostali, koji stanuju u vranskom komitatu, na sajmu u vranskom području ne trebaju plaćati porez na robu, dok po čl. 38 (ne 16, kako piše M. M. Freidenberg, o. c., str. 335) svaki onaj koji nije iz Vrane ili njegova komitata i distrikta, pa dođe na sajam za Sv. Jurja, koji traje 8 dana prije toga blagdana i 8 dana poslije, treba platiti taksu za sve ono što proda ili kupi.

⁵⁸⁸ Za feudatara u vranskom distriktu Raukar, služeći se ZK-om, zaključuje da su za dodijeljeno im zemljište bili obavezni na vojnu službu, dok su novigradski feudatari za svoja zemljišta plaćali srazmjerno samo malo novčano podavanje ili feudum »qui sclauonice interpretatur dohodoch« (T. Raukar, o. c., str. 145 i bilj. 253). Inače o tim vranskim i ostalim feudatarima u zadarskoj kopnenoj regiji gl. S. Antoljak, »Nekoliko primjera o postojanju feuda u zadarskoj kopnenoj regiji iza 1409. godine«, *Radovi Filozofskoga fakulteta u Zadru*, 16/1976—77, str. 165—173.

⁵⁸⁹ Beuc kaže, na osnovi ZK (397), da je kmet bio dužan »na honorancije, tj. davati darove gospodaru u izvjesnoj količini i vrsti te na određene svetkovine« (I. Beuc, o. c., str. 571).

⁵⁹⁰ I u dukali od 24. IV 1428. po nalogu dužda Foscarija zadarskom knezu seljaci trebaju da plaćaju »pheuda« (*Ducali e Terminazioni, Tabularium*, III/2, Zadar, 1903, 103, 24. IV. 1428.).

⁵⁹¹ S. Antoljak, ZK, str. 394.

⁵⁹² On je još kao stanovnik Zadra 1434. skupljao daće za grad Nin, po odluci kneza, kapetana i komercarija u Zadru (G. Praga, »Atti e diplomi di Nona (1284—1509)«, *Archivio storico per la Dalmazia*, a. XI, v. XXI, 125, Roma, 1936, str. 195, 196). God. 1442. je »conductor possessionum in uilla Scril hospitalis domi Lodouici de Matafaris...« (HAZ — SZN Johannes de Calcina [1439—1482], b. I, f. II, 153 a — 13. I. 1442).

⁵⁹³ God. 1505. bio je pobirač desetine ser Pavao sin Jakova de Pechiaris »vnicus conductor decime corporis ciuitatis Jadre (S. A.) ...« (HAZ — SZN

Interesantno je da su vilici u nekim selima (Veliki i Mali Jelšani, Kamenjani,⁵⁹⁴ Uskipah, Bašćica, Snojaci, Podvršje, Krneza, Ljuba, Nadin, Poričani, Čakavci) plaćali i desetinu i marturinu, a u drugima (Poličnik, Visočani) samo marturinu.

Međutim vilici kneza Ugrina Ugrinića »nobilis de Breberio de genere Subich« u Terčicama plaćali su samo desetinu i ništa drugo. Vilici pak, građana Zadra, koji su stanovali u Kamenjanima i Uskipahu, morali su davati i desetinu i marturinu, vilici zadarskog plemića de Georgiis u Visočanima samo marturinu, vilici zadarskog plemića Zoila de Fera te nekih zadarskih građana i samostana sv. Franje u Zadru u Bašćici i Snojacima — i desetinu i marturinu, koju su plaćali i vilici ninskih plemića u Podvršju i Velikoj Krnezi, te vilici u Nadinu, u Poričanima, onda vilici zadarskog plemića ser Franje de Nassisa, suca Ljube, te ostalih ninskih plemića u selu Jakavcima,⁵⁹⁵ tj Čakavcima.

I vilike i vilane imao je i istaknuti vrlo bogati zadarski građanin ser Rgur Mrganić. Tako se 1435. naznačuju njegovi vilici u Lišanima,⁵⁹⁶ a 1483. imenuje se Smoljan Lipanović iz sela Jagodnje (districtus Ostrouice) kao njegov vilan. Sljedeće, pak, godine citira se Duško Vlatković »de villa Coprali districtus Jadre« kao »uillanus« samostana sv. Nikole u Zadru,⁵⁹⁷ a 1442. Vukoslav »de Polisane olim vilanus ser Bartoli de Grisogonis«.⁵⁹⁸

Čak se za kneza Petra Petrovića »de generatione Mogorouich« iz Luke znade da je još 1466. imao neke svoje zemlje i vilike pod vlašću mletačkog dužda,⁵⁹⁹ a u blizini Zemunika, također 1466, nailazi se na zemljišni predio koji je pripadao »vilan Morlacho... de nation (S. A.) Morlacha«.⁶⁰⁰

Johannes Philippus Raymondus, (1487—1516), b. I, f. I/1 — 10. III. 1505.). Međutim Raukar, citirajući *Zadarski statut*, kaže da ovaj zakonik identificira »laborator seu conductor«, tj. težaka sa zakupnikom (T. Raukar, o. c., str. 93). Inače u uvodu VOP-a (1454) čak se navode: conductores incantus Aurane, što dokazuje da je bilo više zakupnika vranskog inkanta. A još 1440. nailazi se u izvorima na podatak i o »conductoru incantus Nouigradi« (T. Raukar, o. c., str. 145, bilj. 253).

⁵⁹⁴ Ondje je imala svoje zemlje i velika zadarska plemićka porodica de Gallellis (HAZ — SZN Johannes de Calcina b. III, f. V/1 — 15. II. 1448; b. V/1, f. III/3, 144 — 2. V. 1458).

⁵⁹⁵ S. Antoljak, »Probiranje marturine, crkvene desetine i vojščine u zadarskom distriktu (1435)«, *Starine JAZU*, 49, Zagreb, 1959, str. 227—234, 229—231.

⁵⁹⁶ S. Antoljak, o. c., str. 230.

⁵⁹⁷ HAZ — SZN Nicolaus de Ros's de Pisis (1437—1449) b. I, f. I/2 — 9. X. 1438; SZN Johannes de Calcina b. I, f. I — 6. I. 1439.

⁵⁹⁸ HAZ — SZN Johannes de Calcina b. I, f. II — 4. VI. 1442.

⁵⁹⁹ HAZ — SZN Nicolaus q. Benedicti b. I, f. I/20 — 1. IX. 1466.

⁶⁰⁰ HAZ — SZN Nicolaus q. Benedicti b. I, f. I/20 — 29. III. 1466.

God. 1457. i 1460. izričito stoji u izvorima kako su vilici krbavskog kneza »in territorio nostro Jadre« živjeli po svome starom pravu, i, također 1460, kako je »in nostro agro Jadrensi« krbavski knez Ivan imao posjede i sela.⁶⁰¹ 16. VIII iste 1460. sindici i provizori Julije Contareno i Antonije Venerije u ime dužda određuju, uz ostalo, da »non possint nec debeant cogi homines et vilici antedicti ad defferendum ledame, quod de cetero contiget in castro predicto (tj. Auranae: S. A.).⁶⁰²

Dakle, tu se očito razlikuju »homines« od »vilici«.

Pored svih tih vilika postoji iz 1412. popis vilika Žuvica pok. kneza Dobrula Bribirskoga u selu Jaranima u ostrovičkom distriktu.⁶⁰³ Svoj posjed s vilicima imao je i ser Simon de Nosdrogna — i to i u Domakovcima i u Krnezi.⁶⁰⁴ Iz Kamenjana je bio Ivan Petković »Zubranich«, koji je tada »villanus ser Magioli de Galellis«, čiji je vilan bio i Vladislav »vlacchus« iz sela Galovca. Iz toga istog mjesta (districtus Jadre) je i »Juray Cipcich«, koji je »vilicus ser Missoli cond. ser Magioli de Galellis nobilis ciuis Jadre...⁶⁰⁵ Iz sela Hrašćevića u istome distriktu živio je i Nikola pok. Jurja, »vilicus monasterii s. Francisci de Jadra« (1447).⁶⁰⁶ Iz Kamenjana je, pak, imao svoga vilika i ser Mihael de Galellis (1448), a u istome tom selu je ser Matija pok. Pavla »de genere Subich nobilis de Croacia« imao svog vilika, kome je te iste 1448. predao neke svoje zemlje, dok se 1450. iz sela »Cornacrat« navodi također jedan vilik ser Grgura de Civallelisa.⁶⁰⁷

Petar pok. Anatonija iz »villa Comorce districtus Jadere«, vilik je nasljednikâ pok. »ser Magiola de Fanfogna« (1440).⁶⁰⁸

Interesantan je i Damjan pok. Ivana »Misač de Lica de vila uocata Podhum« iz sela Crnoga, koji je već 1452. bio stanovnik Zadra i ondje živio.⁶⁰⁹ God. 1453. spominje se Dragiša »de Columnichi«, vilik ser Filipa »de Rosa«, a te iste godine Dobrilo Baldovinović i njegov nećak Juraj Biloslavić, oba »morlachi de catono Merfci«, obavezuju se Nosdrogni da će mu biti vilici u selu Domakovci »dis-

⁶⁰¹ Š. Ljubić, *Listine...*, X, str. 117, 147.

⁶⁰² Š. Ljubić o. c., X, str. 157—159.

⁶⁰³ HAZ — SZN Theodorus de Prandino b. I, f. I, 313 a — 17. XI. 1412.

⁶⁰⁴ HAZ — SZN Simon Damiani b. II, f. III/9, 395 a, 396 — 14. X. 1453; SZN Antonius Barba (1485—1509) b. II, f. II, 39 — 15. X. 1498.

⁶⁰⁵ HAZ — SZN Jacobus cond. Ostoie (1427—1445) b. I, f. I/2 — 7. III, 26. II. 1434; b. I, f. I/4 — 16. XI. 1435.

⁶⁰⁶ HAZ — SZN Johannes de Calcina b. II, f. II/IX/4, 173 — 11. VIII. 1447.

⁶⁰⁷ HAZ — SZN Johannes de Calcina b. III, f. V/1 — 15. II. 1448; b. II, f. IV (IX) 6, 276 — 21. XII. 1448; b. III, f. V/6, 270 a — 24. I. 1450.

⁶⁰⁸ HAZ — SZN Jacobus cond. Ostoie b. I, f. I/6 — 5. VI. 1440.

⁶⁰⁹ HAZ — SZN Johannes de Calcina b. IV, f. VI, 278 a — 26. XII. 1452.

trictus Jadre«. ⁶¹⁰ Te iste godine znamo i za Jakova Babina, vilika u selu Zlošane, a sljedeće, 1454. god., Mirko Donić pok. Pribislava kao vilik de Galellisa živi u mjestu »Didine« kod Biograda, dok Radivoj Tvrdković iz »Busane de Pset«, te iste godine, je vilik ser Filipa »de Rosa« u selu Blato (districtus Jadre). ⁶¹¹

God. 1456. samo se citiraju anonimni vilici sela »Mahurci et Visozane«, a 1474. žive u selu Podvršju vilici ser »Tetrici de Tetrico«. God. 1476. Pavao Gluščić, vilik rogovske opatiye u selu »Granda«, ima jedno zemljište na sjevernoj strani toga naselja. 1486. nalazi se u selu Lišanima kao vilik ser Mihajlo »de Rosa« Marko Dubrolović, a 1488. je Grgur Pavlović Maslesić uveden u notarske spise kao vilik plemića »de Detrico« u selu »Debelouici... districtus Ostrouice...«. 1490. je ubilježena u notarski spis Jelena kći pok. Petra Vladinića i žena Martina nazvanog »de Venesia«, vilika samostana sv. Katarine, koji je živio u selu Polišane, a ove iste godine stanuje u selu »Terzi« Bartol Popić, vilik ser Marina pok. Ivana »Borsich de Grisogonis«. ⁶¹²

Poseban položaj među svima ovim vilicima zauzima Grubiša »morolacus vilicus« zadarskoga plemića ser Bartola de Grisogonis, nastanjen u Lukoranu (1448) ⁶¹³ na otoku Ugljanu, dok se vilik Begne Anton Jurjević »de insula Soliz« (Sali: S. A.) nalazi 1455. na otoku Ravi. ⁶¹⁴

U već navedenim Salima (Dugi otok) javljaju se vilici čija se imena ne spominju, u notarskom dokumentu od 25. VIII 1491, i oni za razliku od tamošnjih »didića«, slobodnih seljaka i obrađivača vlastitog zemljišta, obrađuju tuđi posjed i plaćaju godišnji teratik. ⁶¹⁵

I upravo dok se još krajem 15. st., tj. 1495. spominje Pavao Pastorčić, »villicus ville Diuini districtus Jadre«, a Pavao Remsa se titulira sa »gastaldo et villico« (S. A.) ville Diuini, ⁶¹⁶ te onda 1498. vilici porodice Nosdrogna »in villa vocata Cernize«, ⁶¹⁷ dotle

⁶¹⁰ HAZ — SZN Simon Benedicti b. III, f. IV/10, 479 a — 5. II. 1453; b. III, f. IV/9, 395 a, 396 — 14. X. 1453.

⁶¹¹ HAZ — SZN Johannes de Calcina b. IV, f. VI, 462 — 19. XI. 1453; b. V, f. VIII/2 — 17. II. 1454; b. V, f. VII/1, 6 a — 26. IV. 1454.

⁶¹² HAZ — SZN Johannes de Calcina b. V, f. VII/5 — 12. IV. 1456; SZN Simon Damiani b. VI, f. VII/5, 306 a — 8. II. 1474; SZN Johannes de Calcina b. VI a, f. X/5, 137 — 27. VI. 1476; b. VII a, f. XII/4, 95 a — 31. VIII. 1486; b. VII a, f. XIII/1, 29 — 8. IX. 1488; SZN Johannes de Calcina b. VII a, f. XIII/4, 23 a, 24 — 8. IX. i 28. X. 1490.

⁶¹³ HAZ — SZN Nicolaus quond. Benedicti b. I, f. I/12 — 23. V. 1448.

⁶¹⁴ HAZ — SZN Johannes de Parentio (1455—1457) b. I, f. I/1, 34 — 22. VII. 1455.

⁶¹⁵ T. Raukar, o. c., str. 148.

⁶¹⁶ HAZ — SZN Johannes Philippus Raymundus b. I, f. I/2 — 1. XII. 1495.

⁶¹⁷ HAZ — SZN Antonius Barba b. II, f. II, 39 — 15. IX. 1498.

već 1446. zadarski knez presuđuje u pogledu vilika samostana sv. Dimitrija iz sela Bokanjca, koji su imali svoj gaj za pašu s ove strane Brda. Naime, taj isti knez je već prije naredio da nitko ne smije pâsti stoku s ove strane Brda. No kako su ti vilici upravo tu imali svoj gaj, on je ispitao da li će paša u tom gaju štetiti drugima, te je onda donio svoju odluku da, budući takva opasnost ne prijeti, dozvoljava da tamo pâsu stoku.⁶¹⁸

Posebnu pak pažnju izvan ovoga zadarskog kruga zasluđuje notarski spis iz 1445, u kome se navodi fra Filip, prior samostana sv. Ivana »de Montanea in Licha«, kojoj je crkvi Toma Tvrdković darovao česticu zemlje i vilika (sortem terre et uillicum) za duše svojih pokojnika.⁶¹⁹

U vezi s vilicima na zadarskom teritoriju, uz podatke koji se nalaze u notarskim spisima 15. stoljeća, potrebno je dati još i nekoliko dopuna iz arhivske građe 16. stoljeća.

Tako se npr. 1503. spominju vilici »for de villa Bocagnatij«, ⁶²⁰ a također i 1514.⁶²¹ God. 1512. nailazimo na »villici ville Copraglie«, ⁶²² a već navedene 1514. godine navode se u selima Biljane i Dolac vilici, kao i mlin nazvan »Jama«, ⁶²³ dok se u toj istoj godini Jurja Milotonića pok. Nikole iz sela Poričana naziva »*colonom siue rusticum* (S. A.)...«⁶²⁴

God. 1519. čak se citira vilik opatije Rogovo iz Tkona, koji je veslač (galiotus) lađe trireme (galea triremi), a iste godine se imenuje kao vilik zadarskog plemića ser Simona Fanfogne Matija sin pok. Matije Đurđevića iz Gaženice (Gasenice).⁶²⁵

God. 1521. općenito se upisuju u spis velici selâ Murvice Velike i Male,⁶²⁶ koja su spadala pod samostan sv. Marije u Zadru. Isto tako citiraju se 1529. vilici »di Stomorino sello, di Bibigne e di Cherseuagne sello di poter far una liga...«⁶²⁷

⁶¹⁸ Gradski arhiv u Splitu — Regesta pergamena arhiva porodica Fanfogna, br. 114 (Zadar 13. I. 1445/1446).

⁶¹⁹ HAZ — SZN Simon Damiani b. III, f. IV/16, 236 — 15. X. 1445.

⁶²⁰ Naučna biblioteka u Zadru — Ms 307 — Documenti spettanti alla storia di Zara ... — 23. II. 1503.

⁶²¹ »... villicorum Bocagnazzo ...« (HAZ — Arhiv nekadašnjeg samostana sv. Nikole u Zadru — br. 17 — 1514).

⁶²² HAZ — Arhiv nekadašnjeg samostana sv. Nikole u Zadru — br. 15—1512.

⁶²³ HAZ — SZN Constantinus Constantius (1514—1533) b. I, f. I/1 — 30. III. 1514.

⁶²⁴ HAZ — SZN Johannes Michael Mazzarellus (1512—1554) b. I, f. I, 13 — 5. VI. 1514.

⁶²⁵ HAZ — SZN Petrus de Pago (1486—1529) b. II, f. II/7 — 2. i 18. XII. 1519.

⁶²⁶ Arhiv samostana sv. Marije u Zadru — 1400—1500-A — 9. I. 1521.

⁶²⁷ HAZ — Miscellanea 17 XI, Pos. 1 — Popis starih isprava od 1247—1714. — 11. IV. 1529.

1534. se samo spominju — i to općenito — »plures villici«, koji su stanovali »in insula Sale loco vocato Pcuch«, dok 1536. »in puncta Jube« (Ljube) dolazi do sklapanja mira između seljaka — i to »per vrasda sic vocata juxta morem villicorum (S. A.)...«⁶²⁸

God. 1555. pak neki posjednik u zadarskoj okolici prima »in villicos et collonos agricultores (S. A.) omnium ex quorumque terrarum suarum...«⁶²⁹

Kako se vidi iz izvornih spisa zadarskih notara 15. i 16. st., sve više se uočavaju razlike između vilana i vilika. Tako u 16. st. više se ne navode vilani već samo vilici, pa onda koloni ili seljaci, koji ipak, nisu sasna isto što i vilici. Međutim Raukar čak iznosi da je naziv »rusticus« identičan s terminom »villanus«, koji u izvornima najčešće označava obrađivača na tuđem zemljištu, prije svega kmeta. Za tu svoju tvrdnju oslanja se na *Reformationes* u *Zadarskom statutu*, dok u notarskim dokumentima »nazivi villanus i villicus najčešće su oznake za agrarno-stočarsko stanovništvo distrikta«.⁶³⁰

Pored, dakle, vilana, koji se u *VOP-u* gotovo stalno navode, a vilici uopće ne već samo u *ZK-u*, u čl. 15. *VOP-a* ili tzv. *VZ-a* nailazi se na naziv »murlaco«, dok za izraz »cathona« Freidenberg ne zna. Naime, on je u isti čl. 15. *VOP-a* pogrešno iz Grgića prepisao ovu riječ kao »cahona«, koja u originalu glasi: »cathona«.

Prema izvornim podacima uočljiva je određena ovisnost vilana od patrona, dok kod morlaka postoji samo ovisnost od njegova katu-na, što je dobro vidio i obrazložio Freidenberg u predgovoru o tzv. *VZ-u*.⁶³¹ Ali, ako se morlak u izvorima naziva »morlak vilik«, onda je očito da je on ovisan od svoga feudalca — zadarskog patricija. I dok *VOP* upotrebljava izraz »murlaco«, a nikako drugačije, dotle se u *ZK* (iz 1421.) naziv »Vlasi«, kao stočari, pojavljuje samo u ninskom, novigradskom i ljubačkom distriktu, gdje im se iznajmljuju pasišta uz određenu svotu novca.⁶³²

Međutim u spisima zadarskih notara, ako idemo kronološkim redom, tokom 15. st. evo naziva za Morlake ili Vlahe.

God. 1410. javlja se u zadarskim notarskim spisima »Johannes Goyacouich moroulacus«, te »Radoslauus Obradouich moralachus de catono Braynofcii...« i »Rat. Obradouich vlachus de catono Deme-lich« kao i »Butchus Michouilouich vlachus habitator Jadre...«,

⁶²⁸ HAZ — SZN Johannes Michael Mazzarellus b. I, f. I/2 — 5 III. 1534, 9. X. 1536.

⁶²⁹ HAZ — SZN Daniel Cavalca (1551—1556) b. I, f. I, 40 — 24. V. 1555.

⁶³⁰ T. Raukar, o. c., str. 64 i bilj. 40.

⁶³¹ M. M. Freidenberg, o. c., str. 334.

⁶³² S. Antoljak, *ZK*, str. 389, 394, 398.

pa onda čak »Moma Moroulacha rel. quond. Vulcasini de cathono Gleiefze...«⁶³³ God. 1419. tuži ser Andrija pok. Rajnerija Vlahe katuna Dijana Dražetića, a to isto čini te godine i mlinar Jadrijan Cvi-tojević, stanovnik Zadra. On optužuje Vlahe — i to Ratka i Medoja Pastorčića od katuna Mladena »Mrechauac« i još neke Vlahe istoga katuna, dok Novko sin Slavka morlak (moralacus) od katuna Jakova »Craysac« daje jednoga vola. God. 1420. citira se »Vichoslauam vlamcam« pok. Ratka od katuna »Micacij Minulouich«, a te iste godine spominje se i anonimna »morolaca de catono...«, a 1422. Jakov Juričević »Vlacus« od katuna »Becussouich«. God. 1424. nailazi se na Jurjevića »de catono Sancouich... comitis Johannis de četina« i Petra Filipovića »bulachus de catono mladin...«. God. 1426. Ostoja Gojsilić »ulacus de catono Craysichi«, koji je tada živio u selu Tripčiću karinskog distrikta, prodaje (tradidit) magarca Pavlu Patkoviću iz Cerinaca, a 1427. Vitac Đaković »ulacus de catono radeleuaç« — volove Jurju Perviću iz sela »Tersce«. Iste godine samo se imenuju Bogut Drinčić, »ulacus de catono Pomay« iz okolice Zadra, a 1428. Grgur Novković »ulacus de catono Borouç«, prodaje vola. Te godine spominju se i Miladin »ulachus de catono Braycouci...« u okolici sela Skril i Radoslav Girklanović »ulachus de catono Lipanouich«, koji prodaje magarca. God. 1428. samo se navode Gruban Viković »de catono Martin Margasich« i Ladivoj Milutinić »ulachus de catono Milot...«⁶³⁴

Još 1427. u notarskim spisima Bartolomeja de Serčana citiraju se ponovno »Bogut drincich ulacus de catono pomay...« i »milladin ulachus de catono brayeuici in uilla scril«, te »Radoslaus girchlannouich ulachus de catono milot...«⁶³⁵ itd.

I dok se 1413. označuje da je Vukašin Branović »vlacus de catono Zurecho« iz sela »Graschiauich« kao vilan porodice Grisogono, dotle 1448. predaje se u ruke Matijašu »Gelchich morolaco catonaro« (S. A.)... « pasište u Slivnici (zad. distrikt), na imanju mle-tačkog plemića Mihaela Justiniana.⁶³⁶

⁶³³ HAZ — SZN Christophorus Zeno (1410—1412) b. I, f. I — 12., 13. III., 12. V., 29. V. 1410. itd.

⁶³⁴ HAZ — SZN Bartholomeus de Annobonis de Serčana — Instrumenti — 1415—1428 — Busta unica, f. I/2 (1419 — 10. VI. 1420) — 24. II., 13. III. 1419; f. I/3 (16. VI. 1420 — 11. XII. 1420) 15. X., 2. XII. 1420; g. I/4 (febr. 1421 — 14. IV. 1422) — 9. III. 1422; f. I/7 (1. V. 1424 — 9. VII. 1425) 8. XI. 1424., 10. I. 1425; f. I/8 (21. VIII. 1426 — 9. V. 1427) — 24. I. 1426., 26. IV. 1427; f. I/9 (20. V. 1427 — 1. XII. 1428) — 14. XII. 1427., 30. I., 10. II., 12. IX., 15. X. 1428.

⁶³⁵ HAZ — SZN Bartholomeus de Annobonis de Serčana — Instrumenti — 1415—1428 — Busta unica, f. I/9 — 14. IX. 1927., 10., 12. II. 1427., 15. X. 1428.

⁶³⁶ HAZ — SZN Nicolaus de Ho b. I, f. I/1 — 18. I. 1433; SZN Johannes de Calcina b. III, f. V/1 — 31. I. 1448.

God. 1434. u spisu zadarskog notara Nikole Ho čak se nalazi »Ratcho Braucich *vayuoda morlacho* (S. A.)...«⁶³⁷

Očito je da se u izvornim spisima 15. stoljeća za Vlahe uzima izraz i »morlak« (manje), ali mnogo više »Vlah« ili »Vlasi«. Za njih se obično točna citira kojemu katunu pripadaju i gdje stanuju u zadarskom distriktu. Naravno da se imenuju i Vlahinje, tj. »vlaca« kao i »morolaca«, pripadnica određenog katuna. Prema tome sasma je ispravno i opravdano što se u 15. stoljeću u ZK-u upotrebljava izraz »Vlah«, a u VOP-u »morlak«. Ali izuzetno se u jednom spisu zadarskih notara od 1466. govori istovremeno o »vilanu Morlaku« i »morlačke narodnosti«, u drugom spisu iz 1448. se čak citira »morlak-vilik« na otoku Ugljanu, a te iste godine dapače postoji izraz »katunski morlak«.

Iz toga slijedi zaključak, da u zadarskom širem ili užem distriktu ima i morlaka, koji su bili ili vilani ili vilici sa svim njihovim obavezama!

Time se dobiva još šarolikija i potpunija slika o društveno-ekonomskom stanju i prilikama u zadarskoj okolici tokom prve i druge polovice 15. stoljeća.

6.

Izraz koji se samo jedanput pojavljuje u VOP-u je »posoba«, u pluralnom a onda i u singularnom obliku.⁶³⁸

Naime, ovdje se govori o *posobama* selâ Vrane.

Obrađujući ovaj podatak Freidenberg kaže da »u selima oko Vrane ima i takva kategorija općina kao što je »*posoba, koja je sastavni dio lige*« (S. A.). Iznoseći da je o njoj pisano »mnogo i iscrpno«, njemu izgleda da su »lige i posobe interesantne prije svega zbog toga što one prikazuju još jedan obrazac (tip) općinske organizacije, pa što više još jednu formu u kojoj nastupa teritorijalna općina«. Nešto kasnije dodaje da »VZ opet ponavlja da su *posobe manje lige, da se one identificiraju sa selima* (S. A.)... i da u njihovu kompetenciju spada i kažnjavanje zločinaca...«⁶³⁹

⁶³⁷ HAZ — SZN Nicolaus de Ho b. I, f. I/1 — 24. V. 1437. N. Klaić navodi na prijelazu 15. st. vojvodu Butka Brancića, »odličnika među ličkim Vlasima«, koji se 1398. »ženi zadarskom patricijskom djevojkom« i nastanjuje u Zadru, a 1405. ga je kralj Žigmund čak imenovao vojvodom kraljevskih Vlaha u kraljevinama Dalmaciji i Hrvatskoj. (Gl. opširnije: N. Klaić, *Povijest Hrvata u razvijenom srednjem vijeku*, Zagreb, 1976, str. 608, 58, 610, 607.)

⁶³⁸ »... le possobe delle uille dell'Aurana ... cadauna possoba ...« (KAS — Ostavština I. Luciusa sv. 528, Ser. B); Gl. i M. M. Freidenberg, o. c., str. 336, čl. 7 i HAZ — Ostavština I. Grgića VI/10.

⁶³⁹ M. M. Freidenberg, o. c., str. 328, 329.

Ne citirajući izravno posobe selâ vranskog predjela, Raukar o onima koje su u zadarskom kraju samo općenito govori. Tako su u prvom redu posoba i lige »oblici seoske organizacije«, onda one čine »drugi sloj upravne organizacije na zadarskom selu«, a zatim je utvrđena »temeljna razlika među njima: *posoba je skup glavara jednog sela* (S. A.), dok su »*lige udruženja više sela ili posoba*« (S. A.). Takve svoje sudove potkrepljuje radovima Vl. Mažuranića, I. Beuca⁶⁴⁰ i M. Šunjića.

Kako je »potanko« razmatrana i »njihova uloga i tome se *ne može što bitnije dodati*« (S. A.), treba se osvrnuti »na odnos liga i posoba prema cjelokupnoj seoskoj organizaciji na zadarskom teritoriju«. Tvrdeći da se »ustanova liga i posoba« spominje »u izvorima sa zadarskog teritorija tek od sredine XV. st.«, kaže da im ranije »nema traga«, ali »iz potvrde liginih privilegija god. 1455. neizravno« se doznaje »da su one postojale i prije«. Malo zatim pita se, »jesu li posobe i lige postojale i prije XV. st. *ostaje u domeni pretpostavke, jer o tome nema nikakvih tragova u izvorima, ali se to ne čini vjerovatnim*« (S. A.). Svakako »organizacija lige i posobe sastavni je dio nove upravne strukture koju *gradu donosi mletačka vlast*« (S. A.). Posoba je, dakle »skup, zbor stanovnika sela ili njihovih predstavnika« i »seoski organ« ili »organ koji stvarno djeluje na području sela i lige«. Dakle, »posoba i lige« su bili »organi koji su se brinuli o pravnoj sigurnosti na svom području.«⁶⁴¹

I. Grgić, koga Raukar ne citira kada govori o posobama i ligama, posebno se je njima posvetio. On čak piše da, »pored stare hrvatske riječi posoba, ili umjesto nje, *mletačke su kancelarije rjeđe upotrebljavale i svoju riječ vicinia*«. Njemu se svrha posobe paklapala sa svrhom lige, »*posoba je u ovom pogledu bila integralni dio lige (ako je bila udružena u ligu sa susjednim posobama, što nije moralo biti), i zato se, kad je riječ o njenoj policijskoj funkciji, u nekim starim dokumentima* (S. A.) spominje zajedno posoba i liga ili se nazivi zamjenjuju, pa je nesumnjivo to dalo povoda, da se *ta dva pojma poistovjetuju*« (S. A.). Za cijelo vrijeme svoje vlasti

⁶⁴⁰ I. Beuc, prema reformacijama zadarskog statuta zaključuje: »da su lige označavale udruženja stanovnika određenog područja zadarskog distrikta, koja su formirana u svrhu međusobne zaštite članova lige«. Lige iz 15. st. ga »podsjećaju na relikte starog rodovskog sustava«. Opisujući pravila lige zadarskog distrikta Beuc ponavlja da su lige »bile udruženja osoba jednog područja sa zajedničkim dužnostima i pravima, te sa vlastitim organima s posebnim djelokrugom« (I. Beuc, o. c., str. 581, 582, 584). Beuc ovdje citira samo lige, a ne i posobe. I dok je Grgiću liga savez »više posoba (sela)« (I. Grgić, »O ligama i posobama«, *Zadarska revija*, III/1, 1), T. Raukar, ne citirajući taj Grgićev rad, kaže, na osnovi podataka iz Mažuranića, Beuca i Šunjića, da su lige »udruženja više sela ili posoba« (T. Raukar, o. c., str. 35 i bilj. 44), kako smo već prije naveli!

⁶⁴¹ T. Raukar, o. c., str. 35—37.

Venecija je posobe uključila »u svoj državni sistem« i »posobe su bile utoliko dobar organ vlasti, što su se kao stoljetne samorodne ustanove oslanjale na pravnu svijest i na samodisciplinu naroda« (S. A.). Upozoravajući na obilje građe o posobama u HAZ-u, Grgić donosi i neke dokumente iz XVII. st., gdje se »posobe javljaju na čelu sa sucima — i to upravo na otocima Ugljanu (1614) i Pašmanu (1686), a zatim i u Ninu (1611). Čak se u jednom dokumentu od 14. III 1681. posoba izjednačuje sa zborom (Congrega o Possoba), a u drugom, od 11. III 1686, suci u posobi (na Pašmanu), koju svako selo treba činiti odvojeno, ne smiju određivati kazne niže od 5 lira.⁶⁴²

Još je 1954. Beuc, služeći se reformacijama zadarskog statuta za 1455. god. pisao da su suci imali pravo »po starom običaju raspravljati i riješavati građanske parnice, kojima vrijednost parničnog spora nije prelazila 5 libara«. Ti su suci sudili distriktualcima određenog područja »judicatus«, odnosno »ligae«. Ta institucija mjesnih sudaca funkcionirala je, kako se vidi iz reformacije iz 1470. god., »na cijelom području zadarskog distrikta«. Ali zato Beuc dodaje da iz samog statuta »ne može se ustanoviti da su na zadarskom distriktu bili formirani sudski kotarevi (S. A.), kojima bi na čelu bio sudac«. Isto tako se »iz statuta« ne može utvrditi, da li su u 15. st. postojale lige, te da li su na čelu lige bili suci, koje su izabirali članovi lige. Ti »suci lige su imali pravo voditi sudski postupak te donijeti presudu za one građanske sporove, čiji sporni predmet nije prelazio vrijednost od 5 libri malenih mletačkih dinara.« Beucu čak izgleda da nije postojala razlika »između sudaca lige i sudaca pojedinih naselja«. Mjesni suci su bili »izabrani sudski organi kao i ligini suci«, što Beuc potkrepljuje dukulom iz 1469. godine.⁶⁴³

Raukar također kaže da su »prema reformacijama zadarskog statuta pravo na suđenje u građanskim parnicama na seoskom području«, ako je vrijednost spora do 5 lira, imali suci (judices). Oni su Raukaru »bili pravi predstavnici državne vlasti u zadarskim selima« i njihov je glavni zadatak bio, reguliranje odnosa sela prema državnoj vlasti, prije svega nastojanje da se ispune seoske obaveze. »Područje njegove nadležnosti zove se u izvorima sučija (judicatus)«. Ustanova suca na zadarskom području (S. A.) prvi put se javlja, koliko je poznato, 1354. god., pa je starija od 15. st. To je Raukaru »treći sloj upravne organizacije na zadarskom području« i suci su »imali stvarnu izvršnu vlast na području sela«. I na kraju Raukar tvrdi da Venecija na komorskim posjedima u novigradskom i vranskom distriktu »stvara i podupire sloj feudatara i seoskih sudaca«,

⁶⁴² I. Grgić, »O ligama i posobama...«, *Zadarska revija*, III/1, 1, bilj. 1, 2, 14, 8—11, 8, 10.

⁶⁴³ I. Beuc, o. c., str. 583, 739, 740.

čiji je položaj na navedenim komorskim posjedima (Vrana, Novi-grad) »bio sličan onom dvorniku na zemljištu zadarskih građana i samostana«. ⁶⁴⁴

Takvi se suci u VOP-u navode dva puta (čl. 25, 37). To je sudac Vrane, koji ima i svoga podsuca. Zapravo 1454. u VOP-u se ovaj sudac, koji se spominje u tekstu kao »Zudese«, odmah na početku toga običajnog prava piše latinski: »Judex Burgi Castri Aurane« u osobi Mihajla Viviania, što ne citiraju ni Grgić, a ni Freidenberg, kao ni Raukar. Znači da je u Vranj postojalo i sudsko sjedište i da je ova varoš (burg) tvrđave imala svoga suca, čija ovisnost o kastelanu toga grada ipak nije sasvim jasna, iako Freidenberg smatra da »kastelan ima pravo primati apelacije na rješenje mjesnog suca (čl. 26)«. ⁶⁴⁵

Međutim, da vidimo imaju li suci u izvorima ikakve veze i s posobama, kao i sličnim institucijama.

U ZK stoji da u bilo kojem selu kastruma Vrane treba da budu 2 suca. ⁶⁴⁶ Oni imaju pravo posjedovati 2 ždrijeba zemlje, tj. po jedan svaki od njih. Ali su zato dužni da se brinu za poslove rečenoga kastruma i da skupljaju prihode kastruma Vrane u selu u kome su suci. ⁶⁴⁷

Kada je Ivan »Buschia« iz Vrane, sudac istoimenoga judikata (judicatus) ⁶⁴⁸ ostario, to je vranski kastelan predložio zadarskom knezu i kapetanu da na njegovo mjesto bude izabran za suca Ivanov sin Ivan Alegreto. Na to su ta dva zadarska rektora pažljivo razmotrili moralne i političke karakteristike Alegreta i složili se da taj mladi čovjek preuzme navedenu dužnost. Konačno se je Alegreto pred njima zakleo da će pošteno i pravedno vršiti svoje obaveze, a nakon toga su knez i kapetan ovlastiti kastelana da taj izbor i potvrdu javno objavi.

God. 1451. zadarski knez i kapetan su također potvrdili za suca sela Tinja, vranskog distrikta, Vukšu Kozmića na njegovu molbu i nakon što su za Vukšu dobili pismeno povoljne obavijesti od vranskog kastelana. Time je on bio uveden u dužnost suca svoje sučije (judicatus) i ujedno dobio sva običajna prava i povlastice koje toj službi pripadaju.

Koliko je poznato iz spisa od 1436. god. i Ljuba, kao mjesto i kastrum, imala je svoga suca, koji je kao svjedok prisustvovao pred

⁶⁴⁴ T. Raukar, o. c., str. 36, 37, 146 i bilj. 256.

⁶⁴⁵ M. M. Freidenberg, o. c., str. 332.

⁶⁴⁶ S. Antoljak (»ZK«, str. 414, bilj. 222) je stavio da »judices« znači isto što i »comes terrestris«. No to je netačno!

⁶⁴⁷ S. Antoljak, »ZK«, str. 392.

⁶⁴⁸ kotar (S. Antoljak, o. c., str. 414, bilj. 234), dok T. Raukar (o. c., str. 36): »sučija«.

upravnim vlastima u Zadru, kada se je radilo o obavezama vilika prema tvrđavi Ljubi a koje su bile identične s obavezama vranskih vilika prema istoimenoj tvrđavi.⁶⁴⁹

I dok se u selu »Gliuichi« sa strane »uniuersitatis Valachorum« (S. A.) biraju za suce Aladin »Gerçauas« i Vladko »Gleunac cato-nario« (S. A.),⁶⁵⁰ u notarskom spisu od 25. V 1440. govori se o »*judi-cibus fraternitatis*⁶⁵¹ *ecclesie s. Luce* (S. A.) de uilla Camegnane«,⁶⁵² a u drugom spisu, od 28. X 1448. izričito se navodi: »Lucas Dumonich iudex fraternitatis s. Martini de cita uilla Pergliane...«⁶⁵³

God. 1446. u notarskim se spisima citira kao »iudex« Hrašćana Juraj Popić, 1467. »Cresolus« Trokulić »de insula Sale« kao »*iudex lige* (S. A.) dicte uille Sale«, koja se navodi i 1447., dok se 1484. spominje Petar Barčić kao »*iudex posobe dicti burgi*⁶⁵⁴ (tj. Vrane: S. A.).

Početkom, pak, 16. st. u iste zadarske notarske spise ubilježeni su: 1503. Andrija Simončić kao »iudex Sancti Marci« (lokalitet u bližoj okolici Zadra: S. S.), Jakov Raičić »*similis iudex possobe*« (S. A.), a Luka Mučić »gastaldio« i Pavao Simončić »*omnes de dicta uilla Xemonico*«. ⁶⁵⁵

Kako se vidi, pored toga što je neka osoba bila sudac mjesta (selo, burg ili kastrum), postojao je i sudac koga (1—2 Vlahâ) je birala »uniuersitas« Vlahâ. Prema tome bi se složili s Raukarovim tvrđenjem da je u 15. st. predstavnik državne mletačke vlasti u se-lima zadarskog teritorija bio sudac (iudex), dok je vlastelinov pred-stavnik dvornik ili gastald,⁶⁵⁶ kako smo već i s poveljom od 27. VIII 1490. također pokazali. No bilo je slučajeva, u istom tom sto-ljeću, da je ponekad dužnost dvornika i gastalda vršila ista osoba, a tako je mogao biti umjesto gastalda i sudac bratovštine⁶⁵⁷ (npr. 1433. u Bubnjanima).⁶⁵⁸

⁶⁴⁹ S. Antoljak, o. c., str. 393, 396.

⁶⁵⁰ HAZ — SZN Simon Damiani b. I, f. I/2 — 17. XII. 1443.

⁶⁵¹ I. Beuc, na osnovi Ljubićevih *Listina*, ističe »da su suci zanatskih bratovština« i u 15. st. »bili odobreni i djelovali« i zadarski knez je predstavljao instancu »koja je rješavala prizive protiv presuda zanatlijskih sudaca« (I. Beuc, o. c., str. 740).

⁶⁵² HAZ — SZN Johannes q. Ostoie b. I, f. I/6 — 25. V. 1440.

⁶⁵³ HAZ — SZN Johannes de Calcina b. II, f. IV/IX/5, 242 a — 28. X. 1448.

⁶⁵⁴ HAZ — SZN Johannes de Calcina b. VI, f. IX/I/5, 12, 39 a — 12. IX. 1466., 1. IV. 1467; b. VI, f. X/6, 172 a 173 — 1477; b. VII, f. XII/4, 8 — 28. XI. 1484.

⁶⁵⁵ HAZ — SZN Marcus Antonius de Dassano bi (1503—1509) f. I — 9. XII. 1503.

⁶⁵⁶ Tako se u notarskom spisu od 1441. javlja »Nigouan olim gastaldus ser Gregorii Merganich in uilla Sdachou« (HAZ — SZN Johannes de Calcina b. I, f. I — 24. IX. 1441.), a 1442. »Georgio Bogaucich gastaldione de Podbariane districtus Jadre...« (HAZ — SZN Johannes de Calcina b. I, f. II — 13. V. 1442.).

⁶⁵⁷ Gl. bilj. 652 i 653.

⁶⁵⁸ T. Raukar, »Ekonomski odnosi na posjedima rogovskog samostana u XV i XVI st.«, HZ, XXIII—XXIV, str. 226, 227.

Svemu ovome moglo bi se dodati i to, da je gospodar imenovanoga mjesta u ljubackom distriktu, pored ostaloga, trebao utjerivati i sve one pojedine kazne koje su izricali suci navedenoga mjesta.⁶⁵⁹ Uz to je u Salima na Dugom otoku djelovao sudac lige, a na kopnenom dijelu zadarske okolice bio je sudac posobe burga ili kastruma Vrane (1485), dok je 1458 zadarski »comes« obavljao čak funkciju suca feudatarija Zadra⁶⁶⁰ (judex feudatariorum Jadre).⁶⁶¹

Vrlo je važna, dakle, kao organizacija već spomenuta »*uniuersitas hominum Burgi predicti*« (tj. *Aurane S. A.*), kako stoji na početku teksta VOP-a, kao i »*uniuersitatis hominum et habitatorum burgi Aurane eiusque comitatus*«, (S. A.), kako to piše na kraju toga teksta.⁶⁶²

Još je Beuc, prema statutarnom pravu, označavao *uniuersitas* kao juridičku osobu koja ne odgovara »za djelanje članova« i »može biti« *universitas personarum* ili *bonorum*«. Nadalje su mu »posebna vrst *universitas personarum*« sačinjavale »lige zadarskog distrikta«.⁶⁶³

Po Raukaru pak »svi stanovnici (*habitatores*) jednog naselja ili ville... čine zajednicu — *universitas* ili *comune* izvora XV. stoljeća«. To mu je temeljni oblik seoske upravne organizacije na zadarskom teritoriju u tome stoljeću. Za udruživanje »u *universitas* ili *comune*« Raukar navodi nekoliko primjera. Tako 1452. predstavnici »*universitatum*« sela novigradskog distrikta imenuju svoga opunomoćenika da ih zastupa u Veneciji. God. 1450. postoji »*uniuersitas insule Luibi*« (Oliba), a 1493. imenuje se »*uniuersitas hominum* (S. A.) *ville Varichasane*«. Raukar čak ukazuje da se u izvorima uz naziv *universitas* ponekad nalazi i »*fraternitas*«. Tako se 1457. citira »*fraternitas totius ville*« (Tarcice). Na osnovi svega toga Raukar zaključuje da je *universitas* »temeljni organizacijski oblik i oznaka za zajednicu svih stanovnika sela, bez obzira na razlike u njihovu socijalnom i ekonomskom položaju«. Ali mu zato *universitates* zadarskih distriktualaca nisu pravi organi koji se redovito sastaju.⁶⁶⁴

⁶⁵⁹ S. Antoljak, »ZK«, str. 397.

⁶⁶⁰ Po *Zadarskom statutu* feudatar se naziva »*prossessor*«, a zadarska komuna bi bila prema tome »*dominus feudi*«, kojem pripada feud, što je jasno, jer se je feud vraćao komuni, ako je feudatar umro bez nasljednika iz redova *descendentia* i *ascendentia*« (I. Beuc, o. c., str. 610).

⁶⁶¹ S. Antoljak, »Nekoliko primjera o postojanju feuda u zadarskoj kopnenoj regiji iza 1409. godine«, *Radovi Filozofskoga fakulteta u Zadru*, 16/1976—77, str. 169.

⁶⁶² Gl. sam tekst VOP-a i M. M. Freidenberg, o. c., str. 340, kao i HAZ — Ostavština I. Grgića VI/10.

⁶⁶³ I. Beuc, o. c., str. 581.

⁶⁶⁴ T. Raukar, *Zadar ...*, str. 35 i bilj. 40—43, 36, 64.

Uz već navedenu »uniuersitas hominum« tvrđave Vrane, postoji, dakle, uporedo i »uniuersitas hominum et habitatorum« tvrđave Vrane i njenoga komitata iz 1454. godine. Prema tome takva »universitas«, koju citira Raukar, nije uvijek temeljni oblik seoske upravne organizacije na zadarskom teritoriju u 15. stoljeću. Jasno je, kako stoji u *VOP-u*, da kod »uniuersitas hominum« vranske tvrđave i »uniuersitas hominum et habitatorum« iste tvrđave i njenoga komitata, onaj izraz »homines«⁶⁶⁵ ima isto značenje sa »homines uillarum districtus Aurane«. Time se može i pojasniti mjesto u *VOP-u* da pojedini »homo«⁶⁶⁶ zastupa svoju »villu« pred zadarskim rektorima, kada se je radilo o tome da se pobilježe »Capitula« toga istoga *VOP-a*.

Interesantno je i to, da uz takve »universitates« zadarske regije postoji i »universitas« Vlahâ u pojedinim njihovim selima, u kojima ona bira svoje vlastite suce.

Inače stanovnici tvrđave Vrane i njenog područja zvali su se »habitatores« i bili su udruženi u već navedenu »uniuersitas«. U tekstu *VOP-a* navode se, u čl. 24, »habitatori« varoši (borgo) Vrane i njegova komitata, a taj naziv se ponavlja i na kraju teksta. Svakako se ti »habitatores« pri kraju teksta u *VOP-u* razlikuju od »homines«, iako su upravo obje ove vrsti ljudi udružene u i sačinjavaju jednu jedinstvenu zajednicu.

Inače stanovnici burga Vrane zovu se i »borghesani« (čl. 23 *VOP-a*) tj. varošani. Sama, pak, Vrana⁶⁶⁷ u *VOP-u* se naziva »borgo« (čl. 16, 29, 31) ili »burgum«⁶⁶⁸ (na početku i kraju teksta *VOP-a*), ili »Burgum«⁶⁶⁹ Castrum« (početak *VOP-a*), ili »castello« (čl. 30), tj. tvrđava kojoj je na čelu kastelan (čl. 26).

⁶⁶⁵ 16. VIII 1460. čak su sindici i provizori Julije Contareno i Antonije Venerije na žalbu »homines« Vrane odredili točno kakvu vrst poreza i obaveza imaju vršiti (Š. Ljučić, o. c., X, str. 157—159).

⁶⁶⁶ J. Lučić u »homo« ima »u dokumentima razna značenja«. »Homo« se postaje obično ugovorom i može se osloboditi toga položaja bilo voljom gospodara, bilo, vjerojatno, istekom ugovora ili gospodarevom smrću (J. Lučić, *Prošlost dubrovačke Astaraje* ..., str. 90).

⁶⁶⁷ U čl. 26. *VOP-a* govori se i o »Contestabili« u Vrani. To su zapravo komestabili, zapovjednici od oko 50 vojnika, i njima je pripadao naziv »messere«. Vido de Medula ili Medulla ili de Medola je od 1478. bio neko vrijeme komestabil u Vrani, a 1502. Vito i Simon de Medulla su ne samo komestabili i stanovnici Zadra, nego i u Vrani. [S. Antoljak, »Novi podaci o slikarima Markantoniju i Andriji Zadranima. Tko je bio zadarski slikar Markantonije de Medula?, *Peristil*, II, Zagreb, 1957, str. 182, bilj. 14, 182.]

⁶⁶⁸ Uz »burgum« 1508. pojavljuje se u spisima zadarskih notara i izraz »suburbui Aurane«, kome je bio na čelu kapetan Blaž Tolić (HAZ — SZN Johannes Philippus Raymundus b. I, f. I/1 — 23. VIII. 1508.).

⁶⁶⁹ Freidenberg tvrdi da se Vrana »ne smatra komunom nego 'burgom', tj. gradskim predgrađem (u smislu potčinjene uloge koju su u dalmatinskim komunama igrali ti burghi, borghi) ...« (M. M. Freidenberg, o. c., str. 333).

No vranski kotar ili predjel u VOP-u se naziva i »districtus« (početak teksta VOP-a) ili »comitatus« (kraj teksta), ili »distretto« (čl. 4, 30, 31), ili »contado« (čl. 15, 16, 24, 38), dok se naziv »castellanatus Aurane« pojavljuje u spisima zadarskih notara tek od 1513. godine.⁶⁷⁰ Vranski je dakle, distrikt u 15. st. prema izvorima obuhvaćao sela: Raštane (Hraštane: S. A.), Tinj, Zablaće, Blaćane, Skorobić, Boišće, Malinavas, Poškaljinu i valjda Bristić, Ritičane i Kolarinu, čiju je ubikaciju vrlo teško odrediti. Kao i novigradski i ljubački, tako je i vranski distrikt u 15. st. spadao u širi zadarski teritorij ili u područje zadarske jurisdikcije. Nad čitavim, dakle, područjem vranskog distrikta protezala se je kao i nad ona dva distrikta, jurisdikcija zadarskog kneza sa središtem u Zadru. No svi se ti distrikti nisu uklopili u zadarski, nego su pripadali u cjelini mletačkoj komori. Zato su i dalje, unutar zadarskog teritorija, bili odvojena područja i zasebni distrikti, i ljubački i novigradski i vranski.

Oni su u 15. st. pod jurisdikcijom Zadra. Tako se u izvorima piše 1453: »de castro Aurane Jadrenisis agri...« Tada čak saznajemo iz istoga izvora da je Jakov Farina⁶⁷¹ spriječio urotu protiv vladajućeg stanja u tvrđavi Vrani. Zbog tih usluga dužd je tome Farini darovao otok Vrgadu u vlasništvo za cijeloga njegova života.⁶⁷² God. 1480, pak, saznaje se da su, doduše, Tinj i Raštani u vranskom distriktu ali pod jurisdikcijom Zadra, a Cerinci 1481. u novigradskom distriktu, no na području iste jurisdikcije, kako to stoji u zadarskim notarskim spisima iz druge polovice 15. stoljeća.⁶⁷³ Međutim 1490. za to isto selo »Cerince« kaže se da je u novigradskom kastelanatu i zadarskom distriktu (villa Cerince castellanatus Nouigradii et districtus Jadre),⁶⁷⁴ a 1493. piše da je Podnovi u novigradskom distriktu pod zadarskom jurisdikcijom,⁶⁷⁵ dok se za selo Jagodno kaže da je u kličevačkom distriktu »jurisdictionis Banatici regis Vngarie...«⁶⁷⁶ Već početkom 16. st. piše da je 1507. selo Magline »castellanatus Nouigradi districtus Jadre...«,⁶⁷⁷ selo Radovčić je također »in Banovine« (1512.),⁶⁷⁸ a selo Miranje pripada »castellanatus Aurane« (1513)⁶⁷⁹ dok se sela Biljane, Pritičević i Dolac nalaze u novigradskom komitatu »agri Jadrensis« (S. A.).

⁶⁷⁰ HAZ — SZN Johannes Philippus Raymundus b. I, f. I/2 — 22. III. 1513.

⁶⁷¹ Još 20. IV 1480. u notarskom spisu se imenuje »Ser Jacobus cond. Radoici Drusincih dictus Farina cius et habitator Jadre...« (HAZ — SZN Johannes de Calcina b. VII a, f. XI (1479)/80, 16).

⁶⁷² Š. Ljubić, o. c., X, str. 5 (17. IV. 1453.).

⁶⁷³ T. Raukar, o. c., str. 50, 51 i bilj. 108, 109.

⁶⁷⁴ HAZ — SZN Johannes Philippus Raymundus b. I, f. I/1 — 30. I. 1490.

⁶⁷⁵ HAZ — SZN Antonius Barba b. I (1488—1509) b. I, f. I, 32 a — 7. V. 1493.

⁶⁷⁶ HAZ — SZN Antonius Barba b. I, f. I, 27, 27 a.

⁶⁷⁷ HAZ — SZN Johannes Philippus Raymundus b. I, f. I/1 — 13. II. 1507.

⁶⁷⁸ HAZ — SZN Johannes Philippus Raymundus b. I, f. I/2 — 12. III. 1512.

⁶⁷⁹ HAZ — SZN Johannes Philippus Raymundus b. I, f. I/2 — 22. III. 1513.

c) Grgić uopće nije zaniijekao da mu je to Barada rekao, samo je Baradi pisao da mu je kazao da na njemu ne radi. Ujedno je Grgić priznao da je tek od Barade saznao, nakon uzaludnog nastojanja, gdje se čuva Luciusova ostavština, te ga moli da mu pošalje »prijepis kako Vranskog Zbornika tako i podataka o ligama« (5. I 1957).

d) Barada mu je odmah, 9. I 1957, uputio »fotografije Vranskog kmetskog katastika«, za koje je molio da mu ih vrati nakon što ih prepíše, jer ima samo jednu kopiju (te kopije nema u Baradi-noj ostavštini).

e) Barada je uskoro umro (1958), a za tu njihovu prepisku se u naučnoj javnosti, nije znalo, pa je Grgiću ostalo i dalje prvenstvo u otkriću VOP-a, koje su ne znajući za historijat ovoga dokumenta, utvrdili i potvrdili i Freidenberg i Raukar, a i još neki naučni radnici.

f) Grgić sve do svoje smrti (1961) nigdje više napismeno nije iznio kome pripada prvenstvo. Korespondencija s Baradom nalazi se u njegovoj »ostavštini«, pa se iz koje bjelodano vidi kome pripada prvenstvo nalaza, fotokopiranja i prepisivanja kao i saznanja gdje se VOP čuva i nalazi.

9. Sada je na osnovi naših istraživanja i saznanja otkriveno da je VOP sačuvan u cijelosti kao prijepis iz druge pol. 17. st. u Luciusovoj ostavštini u KAS-u. Iz toga, pak, prijepisa iz 17. st., na Baradinu inicijativu i pod njegovim stručnim rukovodstvom, izrađen je 1952. prijepis, pisan rukom, koji se čuva u Arhivu JAZU u Zagrebu, dok treći, tzv. Grgićev prijepis pisaćim strojem, iz 1957. i sada se nalazi u HAZ-u.

10. Objelodanjivanjem čitavog VOP-a iz Luciusove ostavštine i njegovim uspoređivanjem sa već navedenim prijepisima, čitalac će moći stvoriti jasan zaključak da li ga je bilo potrebno nanovo izdati ili ne.

11. Uspoređivanjem vanjskih karakteristika teksta VOP-a s tekstom Baradina *Novigradskog zbornika* očito je da je oba ta dokumenta prepisala ista ruka.

12. Nadalje, na tlu Hrvatske, od Knina do Zadra, postoje u 15. i 16. st. tri vrste »consuetudines«: 1. VOP (1454), 2. *Novigradski zbornik* (1551—1553) i 3. *Običajno pravo zadarskog područja*.

13. VOP kao i ostale stare običaje i povlastice neprekidno su godinama kršile mletačke niže upravne vlasti u Vrani, unatoč neprestanim žalbama sa strane ljudi iz toga mjesta i njegova područja.

14. Od brojnih izraza u VOP-u na prvom mjestu se ističe naziv »vilan« (uilan), koji se u našem radu produbljuje s literaturom i ostalim izvornim podacima o vilanima na cjelokupnom zadarskom području.

VRANSKO OBIČAJNO PRAVO

c) Freidenbergu je u Vrani stalni sud sastavljen od 2 suca i podsuca, potčinjen kastelanu.

d) Međutim, u *VOP-u* se samo govori o jednom sucu varoši kastruma Vrane i podsucu, o čijoj ovisnosti prema kastelanu ne može se ipak stvoriti sasna jasna slika. No zato se u *ZK-u* nalazi podatak da u svakom selu vranskog kastruma moraju biti 2 suca i ujedno im se određuju koristi, prava i obaveze.

18. U *VOP-u* se, dakle, imenuje samo vranski varoški sudac, a u ostalim savremenim izvornim spisima koji se odnose na vranski distrikt, govori se o sucu judikata Vrane, sucu pojedinog sela vranskog distrikta.

a) Prema izvorima 15. st. mjesto i kastrum Ljuba ima svoga suca, a zadarski knez je jedini, pak, sudac feudatarâ Zadra.

b) postoje i suci koje bira »zajednica Vlaha« (uniuersitas Valachorum).

c) Imenuju se i suci crkvene bratovštine u pojedinim zadarskim selima.

d) Ali, što je najvažnije, krajem 15. st. djeluje i sudac posobe vranske varoši, a u 16. st. ta funkcija »suca posobe« nastavlja se u zadarskom području.

19. U *VOP-u* se izričito citira: »universitas hominum et habitatorum burgi Aurane eiusque comitatus«, dok Raukar zna samo za »universitas hominum ville« i stvara iz toga konkretni zaključak, da je to zajednica svih stanovnika sela bez obzira na njihov socijalni i ekonomski položaj. Međutim u *VOP-u* se govori odjelito i o »uniuersitas hominum Burgi Aurane« a onda i o »uniuersitas hominum et habitatorum burgi Aurane...«, a u jednom izvoru, koga smo već naveli, stoji i naziv: »universitas Valachorum« dotičnog sela.

20. Vrana se u *VOP-u* naziva *borgo*, *burgum* i *castello*, a njen kotar *districtus*, *comitatus*, *distretto* i *contado*. Istom 1513. u izvorima se govori o vranskom kastelanatu, koji je spadao pod jurisdikciju zadarskog kneza sa centrom u Zadru.

21. Kako se za zadarski distrikt pojavljuju pored ovoga naziva i razni drugi izrazi, kao što su: *territorium*, *comitatus*, *ager* i *jurisdictionis*, svi oni imaju isto značenje i funkciju.

S. ANTOLJAK

S. Antoljak: IL DIRITTO CONSUETUDINARIO DI VRANA

Riassunto

In base alla corrispondenza di I. Grgić e M. Barada che si è conservata, nonché a base delle proprie cognizioni l'autore attesta che il primo a scoprire il manoscritto di Diritto consuetudinario di Vrana nell'Eredità di Ivan Lucius nell'Archivio capitolare di Split fu lo storico croato M. Barada e non il dott. Grgić come fu ritenuto finora e come di conseguenza questo dato erroneamente entrò nella nostra storiografia.

In seguito lo stesso autore pubblica nuovamente questo Diritto consuetudinario di Vrana dell' 1454 il quale è conservato nella forma integra nell'apografo risalente alla seconda metà del secolo XVII nella già citata Eredità di Ivan Lucius nell'archivio capitolare di Split. L'autore lo mette a confronto (nelle note apposite) all'apografo di Ivan Grgić (dattiloscritto) e a quello di M. M. Freidenberg, che semplicemente riprodusse nel 1971 in «Radovi» JAZU di Zadar (18) l'apografo di Ivan Grgić nonché altesto originario finale di Diritto consuetudinario di Vrana del secolo XV, ritrovato dal dott. T. Raukar nel 1974 nell' Archivio storico di Zadar, rimasto inedito.

Questo Diritto consuetudinario di Vrana è stato presentato nel 1454 in forma di *capitula* o di capitoli ed è messo a disposizione di Laurentius Loredanus conte zaratino, di Benedictus de Mula, capitano della città di Zadar, nonché ai distretti e comitati zaratini da parte degli abitanti dei villaggi del distretto di Vrana. Dopo averlo dettagliatamente esaminato i detti rettori zaratini confermarono il 1. IV del 1454 questo Diritto consuetudinario di Vrana, che poi fu copiato per loro ordine dal loro notaio Antonio Campolongo di Padova.

Tra le numerose espressioni contenute in questo Diritto l'autore tratta dettagliatamente e principalmente in base al materiale ignoto di termini «vilan» e «vilik»; quest'ultimo stranamente non contenuto in questo Diritto bensì nel cosiddetto Catastico di Zadar, del secolo XV, pubblicato dallo stesso autore già nel 1949.

Oltre al termine *vilan* vengono menzionati in questo Diritto consuetudinario di Vrana i seguenti termini: lavoratori, feudatari, borghesani, *homines*, *habitatores* nonché il termine *murlaco*. L'autore si intrattiene più o meno estesamente su tutti questi termini, soprattutto però sull'a parola *murlaco*, la cui trattazione completa con il materiale autentico tratto dall'Archivio storico di Zadar e quali lo conducono a dei risultati interessanti. Nello stesso modo l'autore si è intrattenuto sui termini *posoba*, contenuto pure questo in Diritto consuetudinario di Vrana, e *Zudese* (*judices*) e sulle loro competenze e infine sul termine *universitas hominum et habitatorum burgi Aurane eiusque comitatus*, indi sulle varie denominazioni date a Vrana e suo distretto in questo Diritto consuetudinario e sulla giurisdizione alla quale Vrana e suo distretto erano soggetti.